

Univerzita Pardubice

Fakulta restaurování

Ateliér restaurování nástěnných maleb a sgrafita

Jiráskova 3, 570 01 Litomyšl

Restaurování nástěnných maleb v prostoru jižní oratoře
kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech

Petr Šimánek

Vedoucí práce: Mgr. art. Jan Vojtěchovský

Odborný garant: MgA. Daniela Jakubů

Bakalářská práce

2015

Univerzita
Pardubice
Fakulta
restaurování

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Petr Šimánek

Obor: Restaurování a konzervace nástěnné malby a sgrafita

Název práce: Restaurování vybraných maleb na klenbě jižní oratoře kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech

Zásady pro vypracování:

Bakalářská práce je prací, ve které diplomant dokládá, že je schopen samostatně provést komplexní restaurátorský zákrok. Petru Šimánkovi byly přiděleny dva malované výjevy ve štukových rámcích v centrální a severní části klenby. Oba výjevy mají tvar oválu, přičemž centrální výjev má rozměry 91 x 70 cm, výjev v severní kápi klenby pak 51 x 64 cm. Na vybraných úsecích má diplomant nejdříve provést restaurátorský průzkum zacílený jak na originální techniku malby výjevů a povrchových úprav na štukách, tak i na rozbor poškození a určení sekundárních zákroků. V závěru restaurátorského průzkumu musí být diplomant schopen vyhodnotit všechna zjištění provedená *in situ*, stejně jako v rámci laboratorního průzkumu. Následně vypracuje diplomant detailní verzi návrhu na restaurování, která bude schválena vedoucím práce. Na základě schváleného návrhu provede diplomant restaurátorský zákrok. Průběh prací bude konzultován jak s vedoucím práce, tak i se zástupcem investora a se zástupci příslušného pracoviště NPÚ. Nedílnou součástí bakalářské práce je vyhotovení restaurátorské dokumentace přiděleného úseku malby. Vedoucí práce určí, které součásti této dokumentace se stanou součástí celkové restaurátorské dokumentace, jež bude odevzdána investorovi a na příslušné pracoviště NPÚ.

Jako teoretickou část práce diplomant vypracuje pojednání s názvem *Ikonografie malovaných výjevů na klenbě jižní oratoře kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech*. Diplomant nejdříve shromáždí základní historické informace i legendy o sv. Antonínu Paduánském z dostupné literatury. Poté, co shromáždí a zpracuje potřebnou literaturu k tématu, se bude diplomant snažit o nalezení možných inspiračních zdrojů klokotských maleb, a to jak psaných, tak i obrazových. Výsledkem práce by mělo být celkové vyhodnocení nalezených souvislostí mezi náměty a vyobrazením scén, stejně jako porovnání s analogiemi. Rovněž může práce posloužit při případných rekonstrukcích chybějících částí malby. Obdobný přístup jako u malovaných výjevů by měl být aplikován i u nápisových zrcadel s nimi souvisejících.

Po formální stránce dodrží diplomant pravidla psaní bakalářských prací, stanovená na FR UPa.

Doporučená základní literatura a prameny:

1. Mora P., Mora L., Philippot P.: Conservation of Wall Paintings. London 1984.
2. Slánský, B.: Technika malby I a II. Praha 2003
3. Vaněček I.: Nástěnné malby. VŠCHT Praha 1997.
4. Zelinger J. a kolektiv: Chemie v práci konzervátora a restaurátora. Praha 1987.
5. Hošek J., Muk J.: Omítky historických staveb. Praha 1989.
6. Dějiny českého výtvarného umění II/2, Praha 1989.
7. Hall J.: Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, Praha 1991.
8. Ourodová L.: Klokoť: Poutní místo, Tábor 2013
9. Bartůňková L., Vojtěchovský J.: Restaurování nástěnných maleb v kupoli presbytáře kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokoťech, Restaurátorská dokumentace, Litomyšl 2012
10. Bartůňková L., Vojtěchovský J.: Restaurování nástěnných maleb v západní části presbytáře kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokoťech, Restaurátorská dokumentace, Litomyšl 2013

Diplomant dohledá a použije i další literaturu potřebnou ke zdárnému dokončení práce.

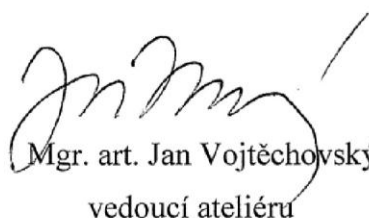
Vedoucí práce: Mgr. art. Jan Vojtěchovský

Oponent: MgA. Daniela Jakubů

Datum zadání práce: 15. 11. 2014

Ing. Karol Bayer
děkan

Mgr. art. Jan Vojtěchovský
vedoucí ateliéru

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice (Dislokované pracoviště – Fakulta restaurování, Litomyšl).

V Litomyšli dne 18. 8. 2015

Petr Šimánek

Poděkování:

Mé poděkování patří Mgr. art. Janu Vojtěchovskému za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnoval. Velké poděkování také patří mé rodině a nejbližším za všestrannou podporu během studia.

Název

Restaurování vybraných maleb na klenbě jižní oratoře kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech

Anotace

Bakalářská práce je rozdělena do dvou částí. První část se věnuje restaurování vybraných maleb na klenbě jižní oratoře kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech. Práce je složena z restaurátorského průzkumu a dokumentace a je doplněna obrazovou a grafickou přílohou. Druhá část se zabývá ikonografií výjevů v jižní oratoři kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech. Cílem je spojit jednotlivé výjevy s konkrétní událostí v životě Sv. Antonína Paduánského a dokreslit toto srovnání a popis prostřednictvím obrazových analogií z hlediska jejich ikonografie.

Klíčová slova

Restaurátorská zpráva, centrální výjev, luneta, kápě, nápisové zrcadlo, Sv. Antonín Paduánský, ikonografie výjevů, štuková výzdoba

Title

Restoration of selected paintings on the vault in the south of the oratory church Assumption of the Virgin Mary in Klokoty

Annotation

The bachelor thesis is divided into two parts. The first part is devoted to restoration of selected paintings on the vault in the south of the oratory church Assumption in Klokoty. Work consists of the restoration research and documentation, and is supplemented by visual and graphic attachment. The second part deals with the iconography of scenes in the south of the oratory church Assumption in Klokoty. The aim is to combine the individual scenes to specific events in the life of St. Anthony of Padua and illustrate the comparison and description through visual analogies in terms of their iconography.

Keywords

Restoration report, central scene, lunette, hood, inscription mirror, St. Anthony of Padua, iconography of scenes, stucco decorations

Obsah

1	Základní údaje.....	11
1.1	Lokace památky	11
1.2	Údaje o památce	11
1.3	Údaje o akci.....	11
1.4	Údaje o dokumentaci.....	11
2	Úvod.....	13
2.1	Historie kostela Nanebevzetí Panny Marie	13
2.2	Popis objektu kostela Nanebevzetí Panny Marie	14
2.3	Bližší popis restaurované části objektu - jižní oratoř	16
3	Popis výjevů, jichž se týká tato práce	17
3.1.1	Kápě v severní části oratoře	17
3.1.2	Centrální výjev	17
4	Restaurátorský průzkum.....	18
4.1	Vizuální průzkum v rozptýleném denním světle.....	18
4.1.1	Kápě v severní části oratoře	18
4.1.2	Centrální výjev	18
4.2	Vizuální průzkum v bočním světle.....	19
4.3	Vizuální průzkum v UV světle	19
4.4	Průzkum perkusní metodou	19
4.5	Sondážní průzkum	19
4.6	Chemicko-technologický průzkum	20
5	Zkoušky materiálů a technologických postupů.....	21
5.1	Zkoušky fixáže a upevňování barevné vrstvy	22
5.2	Komplexní vyhodnocení průzkumu	22

6	Návrh postupu restaurátorských prací.....	24
7	Dokumentace restaurátorského zásahu	26
	7.1.1 Odkryv a čištění	26
	7.2 Injektáž	27
	7.3 Konsolidace barevné vrstvy a zlacených prvků	27
	7.4 Strukturální konsolidace omítkových vrstev	28
	7.5 Tmelení.....	28
	7.6 Celková fixáž povrchu barevných vrstev	28
8	Retuše.....	29
	8.1 Retuše v oblasti štukových částí.....	29
	8.2 Rekonstrukce v oblasti nápisových tabulí	29
9	Nová zjištění v průběhu restaurování.....	30
10	Použité materiály:.....	31
11	Doporučený režim památky	32
12	TEORETICKÁ ČÁST	33
	12.1 Úvod.....	33
	12.2 Sv. Antonín Paduánský a jeho život (1195-1231).....	33
	12.3 Sv. Antonín Paduánský a jeho zobrazení.....	36
	12.4 Svatý Antonín Paduánský: Výjevy na klenbě oratoře kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokootech.....	37
	12.5 Zázrak s oslicí (Obr. č. 64)	37
	12.6 Sv. Antonín a kázání na pohřbu lichváře (Obr. č. 69)	39
	12.7 Zázrak znovu připevněné nohy, Sv. Antonín uzdravuje mladíka (Obr. č. 71) 40	
	12.8 Svatý Antonín káže rybám (Obr. č. 75).....	42
	12.9 Sv. Antonín a Jezulátko (Obr. č. 78).....	44
13	Závěr	46
14	Grafická příloha	49

15	Obrazová příloha.....	52
15.1	Centrální výjev.....	52
15.1.1	Štukový věnec kolem centrálního výjevu	64
15.1.2	Nápisová páska pod centrálním motivem	65
15.2	Kápě v severní části oratoře.....	67
15.2.1	Nápisové zrcadlo v severní části oratoře.....	77
15.3	Obrazová příloha k teoretické části	80
16	Textová příloha	95

1 Základní údaje

1.1 Lokace památky

1. **Kraj:** Jihočeský
2. **Okres:** Tábor
3. **Obec:** Tábor-Klokoty
4. **Adresa:** kostel Nanebevzetí Panny Marie, Staroklokotská 1, 39003 Tábor
5. **Klasifikace památky:** KP
6. **Rejstříkové číslo objektu v ÚSKP:** 33854/3-4878

1.2 Údaje o památce

1. **Objekt:** kostel Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech
2. **Restaurovaná část:** dvojice nástěnných maleb a polychromie štukových rámců zrcadel v prostoru oratoře na severní straně kostela
3. **Datace:** okolo roku 1730
4. **Technika, materiál:** nástěnná malba – olejomalba na vápenném podkladě
Štukové prvky – vápenný štuk
5. **Rozměry: Centrální výjev:** cca 91cm x 70 cm, luneta: cca 51 x 64 cm
6. **Předchozí známé zásahy a úpravy:** nejméně dvě fáze přemaleb provedených technikou olejové malby, suché tempéry

1.3 Údaje o akci

1. **Vlastník:** Římskokatolická farnost Tábor-Klokoty
2. **Zadavatel:** Římskokatolická farnost Tábor-Klokoty, Staroklokotská 1 39003 Tábor
3. **Zhotovitel:** Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, Jiráskova 3, 570 01, Litomyšl
4. **Chemicko-technologický průzkum:** Ing. Petra Lesniaková
5. **Termín započetí a ukončení práce:** listopad 2014 – únor 2015

1.4 Údaje o dokumentaci

1. **Počet stran textu:** 116

2. Počet fotografií: 80

3. Autoři fotografií: BcA. Lenka Slouková, Petr Šimánek

4. Použitá technika: Canon EOS 50D

5. Místo uložení: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, archiv fakulty,
Jiráskova 3, 570 01 Litomyšl

2 Úvod

2.1 Historie kostela Nanebevzetí Panny Marie

Poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech u Tábora vznikl na místě kaple u pramene. Farní kostel, který zde stál koncem 14. století, byl v průběhu husitských válek zničen, v dalších letech však došlo k jeho obnově. O podobě původně jednoduché gotické stavby se nedochovaly žádné prameny. Zakladatelem soudobého kostela se stal benediktinský prelát P. Didacus z Convero, který původní kostelík roku 1679 zakoupil od premonstrátů, kteří jej spravovali v letech 1648. V průběhu let zde působilo několik řádů. Od roku 1994 je kostel spravován kongregací oblátů Neposkvrněného početí Panny Marie.

V letech 1701-1746 vznikal na místě původního gotického kostela poutní areál. Přestavbou kostela, která byla ukončena roku 1708, získal chrám půdorys dvouramenného kříže. K presbytáři byla přistavena chrámová loď na nad původní kaple vedle presbytáře oratoře. Po stranách lodi vznikly dvě velké boční kaple. Kostel byl obehnán ambity s kaplemi v rozích a v jižní části byla roku 1743 přistavěna rezidence. Stavba pokračovala i přesto, že v jejím průběhu byli benediktini z dané oblasti odvoláni. Pokračování rekonstrukce bylo možné díky darům měšťanů z Tábora a mecenášů významných šlechtických rodů, jejichž erby se nacházejí v okenních špaletách presbytáře. Z písemných pramenů se dovídáme, že stavba byla vedena stavitelem z Ratibořských hor a o její realizaci se zasloužili čeští zedničtí mistři, jmenovitě mistr Jiří Beránek a štukatér Jan Kykinwais.

Významnou součástí poutního kostela je zázračný obraz Panny Marie, která je zobrazena v podobě Assumpty, tzv. „Klokotská Panna Maria“ z 1. poloviny 17. Století. Hlavní pouť se zde koná vždy nejbližší sobotu k svátku Nanebevzetí P. Marie (15. srpna).

Ohledně stavebních úprav a restaurátorských zásahů se nedochovalo mnoho informací. Pravděpodobně došlo k několika neodborným zákrokům ve štukové výzdobě i na malbách. Orální prameny se rozcházejí v datacích, k poslední větší renovaci presbytáře zřejmě došlo kolem roku 1975. To dokládá i pamětní text kaplana Aloise Matulíka, který byl uložen do makovice věže nad presbytářem

kostela. Text je sice datován k roku 1971, ale je zřejmé, že opravy interiéru byly v plánu, čemuž nasvědčuje následující část pamětního textu:

„Bude-li to vůle Boží a skončí

práce klempířské, bude třeba nová krytina – vlnovky na celý objekt a pak teprve malba kostela, která tak volá, aby byla provedena a tak byl stánek Boží na Klokotech zachován budoucím pokolením...“¹

Z pamětního textu se rovněž dovídáme, že po druhé světové válce byl kostel považován za hřbitovní a v 50. letech byl na místě kláštera zřízen domov důchodců pro přestárlé. Službu zde zajišťovaly ctihodné sestry sv. Vincence, dům i kostel však nadále chátraly a důchodcům nevyhovovaly. Opravy se započaly začátkem 70. let. Po nejnutnějších zásazích, jež sestávaly především z klempířských prací, proběhl také restaurátorský zásah v presbytáři kostela a zaměřoval se především na oltář. Dle pamětníků k němu došlo roku 1975. Realizovala se však i restaurace nástěnných maleb a štuků. V kronice² nalézáme následující zápis:

“ Za p. Matulíka byl malován vnitřek kostela a restaurovány stropní malby pracovníky chrámového družstva v Pelhřimově (začalo se v presbytáři). “

Lze nalézt i další zmínky o starších opravách, ty se však nevztahují přímo k presbytáři.

1931...dík za vzácné porozumění městské tábořské radě...restaurační práce prováděné značným nákladem a s odbornou pečlivostí dávají již dnes záruku...veliké nebezpečí již hrozilo a jen letošní včasnou úpravou bylo odvráceno (umělecké práce malířské, zlatnické, kovotepecké)...“³

2.2 Popis objektu kostela Nanebevzetí Panny Marie

Kostel se nachází ve středu areálu tvořeného ambitovou chodbou a rezidencí. Trojboce uzavřené presbyterium je zaklenuto křížovou klenbou. Strop nad hlavním oltářem je zaklenut kupolí, která je svislými štukovými pásky s motivem na sebe kladených lístků rozdělena na osm výsečí, jejichž výplň tvoří bohatá štukatura s

¹ Matulík, Alois, Pamětní text, uložený v makovici ve věži nad presbytářem klokotského kostela. 31. srpna 1971.

² Rytíř, F., *Kronika klokotského kostela*, kronika psána od roku 2006, uložena u autora

³ Rytíř, F., *Kronika klokotského kostela*, kronika psána od roku 2006, uložena u autora

rostlinnými a figurálními motivy. Nad kupolí je umístěna lucerna. V každém z polí klenby se nacházejí čtyři různě velké medailony (zrcadla) s malbou, umístěny svisle pod sebou. V části kupole, ústící do lucerny, se po obvodu nacházejí medailony s jednotlivými písmeny, která se skládají v nápis AVE MARIA. To vše je od prostoru hlavní lodě je odděleno vítězným obloukem. Na severní a jižní stěně na něj navazují boční kaple (dnes sloužícími jako sakristie) a oratoře. Po stranách hlavní lodi se nachází trojboce uzavřené kaple, jež jsou zaklenuty křížovou klenbou s lunetami. Kněžiště a hlavní chrámová loď jsou odděleny obloukem zdobeným sochou piety, nad níž je erb patrona chrámu – města Tábora. Všechny tyto části jsou opatřeny bohatou štukovou (akantové rozviliny, vavříňové listy, trsy ovocných plodů, mašle) a malířskou výzdobou v podobě menších malířských zrcadel od sebe oddělených plastickými štukovými žebry a reliéfy. V prostoru presbyteria jsou to v části bane nad hlavním oltářem nástropní zrcadla s biblickými výjevy jako například Narození Páně, Útěk do Egypta a Svatba v Káni Galilejské. Klenba v západní části presbytáře je opatřena výjevy s námětem smrti, soudu, pekla a ráje. V prostoru hlavní lodě se nachází nástropní malba z roku 1892 zobrazující výjevy ze života Panny Marie (Zvěstování, Nanebevzetí a Navštívení Panny Marie), jejímž autorem je V. Bartůněk.

2.3 Bližší popis restaurované části objektu - jižní oratoř

Prostor oratoře se nachází ve druhém patře bočního prostoru přiléhajícího k presbyteriu na jeho jižní straně. Oratoř je přístupná jak z prostoru přízemí jižního bočního prostoru presbytáře sloužící jako sakristie, tak i z budovy sousedící rezidence. Od prostoru kostela je oddělena oknem s tepanou mříží. Vznik těchto prostor proběhl jako součást velké přestavby kostela na počátku 18. století, kdy došlo k rozšíření původního kostela s kruhovým půdorysem (dnes presbyterium) o prostor hlavní lodě a bočních kaplí. Oratoře podle archivních pramenů vznikly z darů Hodějovských z Hodějova a Bechyňů z Lažan. Oratoř má čtvercový půdorys zaklenutý křížovou klenbou s mezipasy a trojbokými nestyčnými výsečemi na každé straně. V každé z výsečí se nachází jedno menší oválné zrcadlo s nástěnnou malbou. Ve středu klenby se nachází centrální zrcadlo. Každé zrcadlo v prostoru kápí je obklopeno bohatou štukovou výzdobou skládající se z rostlinných a ovocných motivů, stužek a akantových rozvilin. Po stranách každé z kápí je umístěn roh hojnosti, nahoře jsou umístěny kytice vytvořené z ovoce (hrušky, jablka, hrozny) a květů zakončených mašlí. Pod každým z výjevů se nachází nápisové zrcadlo, jehož rám je tvořen jednoduchým akantovým dekorem. Klenební pasy spojující trojúhelníkové klenební kápě jsou tvořena širokým pásem opět ve formě stylizované řady tvořené stužkou, na které se pravidelně střídají mašle, shluky ovoce a květin. Klenební pasy jsou ze stran ohraničeny akantovými rozvilinami. Centrální zrcadlo je přibližně dvakrát větší než ostatní výjevy a je ohraničeno bohatě pojatým štukovým věncem vavřínových listů, květů a ovocných plodů. Pod tímto výjevem je umístěna plasticky tvořená stuha.

3 Popis výjevů, jichž se týká tato práce

3.1.1 Kápě v severní části oratoře

Trojboká výseč umístěná v severní části oratoře je opatřena v celé ploše štukovými prvky opatřenými bílým nátěrem, které tvoří rámeček pro zrcadlo s nástěnnou malbou, nacházející se v jejím středu. Na obou stranách se nachází dvojice rohů hojnosti, z kterých vychází trsy ovocných plodů (hrušek, hroznového vína) a akantové listy rámuující horní část výjevu. Na malbě nelze vzhledem k vysoké míře znečištění rozpoznat její námět. Rozměry výjevu bez štukového rámu jsou: cca 51 cm x 64 cm. Pod výjevem se nachází menší zrcadlo (pravděpodobně původně nápisové) ohraničené jednoduchým štukovým rostlinným rámcem, opět s motivem akantových rozvilin.

3.1.2 Centrální výjev

Rám centrálního zrcadla je opatřeno bohatým věncem vavřínových listů, v nichž jsou nepravidelně rozmístěné květy a ovocné plody. Ve spodní (jižní) části je umístěna stuha. Všechny štukové prvky jsou opatřeny světle krémovým nátěrem. Rozměry výjevu bez štukového rámu jsou: cca 91cm x 70 cm. Na centrálním poli je i přes míru znečištění možno rozpoznat alespoň základní obrysy tématu malby. V pozadí jsou v levém horním rohu patrné obrysy architektury. V popředí je možno rozeznat celkem sedm postav. Centrem malby je postava ženy v modro-červených šatech, pravděpodobně Panny Marie, která vztahuje ruku k postavě vpravo – klečícímu andělovi. Po levé straně se nachází trojice postav, vpravo se za postavou anděla rýsují postavy dvě.

4 Restaurátorský průzkum

4.1 Vizuální průzkum v rozptýleném denním světle

Povrch maleb i štukových prvků je pokryt vrstvou depozitu. Zejména v částech nástěnné malby došlo k razantnímu zčernání povrchu, což je pravděpodobně způsobeno ukládáním vrstev sazí vzniklých při používání svící, olejových lamp či jiných svítidel produkujících tyto nečistoty. Je pravděpodobné, že povrch byl silně přemalován, jak již bylo prokázáno v předchozích etapách restaurování provedených v letech 2012 a 2013⁴ v prostoru presbyteria a vítězného oblouku. Štukové části v oratoři byly navíc na několika místech doplněny či dokonce odstraněny (viz níže).

4.1.1 Kápě v severní části oratoře

Malba je v celé ploše velmi znečištěna, pokryta silnou vrstvou depozitu, pravděpodobně sazemi, jejichž zdrojem bylo nejspíše osvětlení produkující tento druh nečistot (svíce, olejová lampa, apod.). Z toho důvodu je možné identifikovat podobu malby nacházející se pod touto vrstvou jen velmi matně. Lze rozeznat pouze náznaky obrysů několika postav v popředí a jedné sedící postavy v pravém horním rohu. Přesto je patrné, že malba je na některých místech opadaná a pokrytá sítí prasklin. Okolní štukové prvky jsou přetřeny nejspíše několika vrstvami nátěrů, které na jejich originálním povrchu vytvářejí silnou vrstvu, která zakrývá i nápisové zrcadlo. Na několika místech byly provedeny rekonstrukce a doplňky chybějících štukových částí, které však svým charakterem neodpovídají technické kvalitě a vzhledu původních částí. V prostoru jižně nad zrcadlem s malbou byla velká část štuku a omítky odstraněna zcela a bylo zde umístěno světlo. Pokud provedeme srovnání s okolními klenebními kápěmi, můžeme předpokládat, že se zde nacházela mašle provedená ve štukovém reliéfu.

4.1.2 Centrální výjev

Povrch malby je ztmavlý, avšak tato vrstva není tak silná jako v případě výjevu v severní klenební kápi. Proto je možné identifikovat nejenom přibližnou podobu

⁴ Restaurátorský průzkum a dokumentace: Restaurování nástěnných maleb v západní části kostela nanebevzetí panny marie v klokotech, Lucie Bartůňková a Jan Vojtěchovský,

výjevu, ale i existenci četných přemaleb. Tyto druhotné zásahy byly pravděpodobně provedeny celoplošně a vyznačují se technickým provedením nižší kvality. Lze tak usuzovat díky předešlým restaurátorským zásahům a srovnáním s již restaurovanými malbami. Malba je také celoplošně pokryta sítí vlasových trhlin. Je možné pozorovat úbytky barevné vrstvy, která se uvolňuje v krakelách, zejména v oblasti pravého dolního rohu z pohledu diváka. Štukový věnec rámuující výjev, stejně jako nápisová páska pod výjevem, jsou pokryty několika vrstvami, pravděpodobně vápenných nátěrů, které deformují původní detaily a tvarosloví těchto částí.

4.2 Vizuální průzkum v bočním světle

V bočním světle bylo možné lépe pozorovat charakter povrchu malby, který se vyznačuje velkými úbytky originálních vrstev, které jsou buďto přemalovány, pokryty depozitem či odhaleny na podklad malby, jehož povrch je hladký.

4.3 Vizuální průzkum v UV světle

Pomocí neinvazivní metody využívající nasvícení malby UV světlem (Ultrafialové světlo UVA-Spot 400/Blacklight) došlo ke zvýraznění některých částí malby, které výrazně luminují v žlutozelené barvě. Z předchozích dokumentací restaurátorských zásahů můžeme předpokládat použití organického pojiva. Podle charakteristické luminiscence některých částí malby předpokládáme výskyt zinkové běloby používané od poloviny 19. stol. Nasvícení UV světlem je možné využít při kontrole míry sejmutí přemaleb.

4.4 Průzkum perkusní metodou

Celý povrch maleb byl díky možnému výskytu dutin prozkoumán poklepem, tedy tzv. „perkusní metodou“. Jedná se o průzkum, při kterém lze zjistit výskyt dutiny a její rozsah. Touto metodou nebyl zjištěn žádný výskyt dutin v obou plochách maleb.

4.5 Sondážní průzkum

V rámci restaurátorského průzkumu byl také proveden invazivní sondážní průzkum, a to ve štukových částech. Ten odhalil, že v místech štukových částí se na původním povrchu nachází souvrství několika časových vrstev. Z průzkumu vyplývá přítomnost mnoha fází zpracování povrchu štukové výzdoby. Obecně lze shrnout, že

je barevnost povrchových úprav omezena na světlé (bílá, béžová), zelené, modré, případně okrové odstíny. Zlacení je provedeno plátkovým zlatem na žlutém podkladu, jedná se o nejstarší dochovanou povrchovou úpravu. V místech nápisové tabule pod výjevem v lunetě byl nalezen nápis.

4.6 Chemicko-technologický průzkum

V rámci technologického průzkumu byly odebrány celkem tři vzorky z centrálního motivu. Místo odebrání a bližší popis nachází v textové příloze obsahující průzkumovou zprávu. Obecným cílem odebraných vzorků byla analýza stratigrafie a složení povrchových úprav, která by umožnila identifikaci přemalby. V rámci průzkumu byla pro stratigrafii povrchových vrstev použita metoda optické mikroskopie a k provedení materiálové analýzy metoda rastrovací elektronové mikroskopie a energiově disperzní analýzy (SEM/EDX). Průzkum potvrdil existenci několika vrstev. Byly nalezeny dvě vrstvy přemalby. První z nich byla pravděpodobně provedena technikou, při níž byl barevný pigment pojen pomocí oleje. Barevná vrstva má specifickou luminiscenci a vizuální charakter, typický pro olejové pojivo. Druhá vrstva obsahuje zinkovou bělobu, nemohla tedy vzniknout dříve než ve druhé čtvrtině 19. stol. Chemicko-technologický průzkum, provedený jako součást této dokumentace, se zaměřil zejména na stratigrafii a složení povrchových úprav. Byly odebrány celkem tři vzorky, které pocházejí z malby zrcadla centrálního výjevu:

VM1: P. Maria, pokrývka hlavy, evidentní přemalba, modrá barva.

Cíl: porovnání pigmentu originální modré a přemalby.

VM2: Světlá část pozadí (nebe), pravý horní roh výjevu

Cíl: porovnání běloby originálu a přemalby

VM3: Červené roucho Panny Marie, levý dolní roh.

Cíl: porovnání pigmentu originálního červeného pigmentu a pigmentu

V rámci chemicko-technologického průzkumu štukových částí bylo odebráno celkem 6 vzorků. Jejich cílem byla stratigrafie a složení povrchových úprav (tzn. počet vrstev a jejich základní charakter). Detailní popis a dokumentace míst odběrů vzorků se nachází v textové příloze obsahující laboratorní protokol. Při laboratorní analýze bylo využito stejných mikroskopických metod jako v případě vzorků z centrálního zrcadla. Výstavbový princip je následující: na povrchu štku plněného křemičitým pískem je nanesen nátěr obsahující převážně zrna dolomitu. Průzkum dokládá přítomnost několika fází povrchových úprav. Nábrus zachycuje nekompletní souvrství povrchových úprav. Po fragmentu našedlé vrstvy 1 následují béžová a okrová vrstva 2 a 3, dále několik béžových vrstev 4 - 7, přičemž některé z nich obsahují malé množství okrového a zeleného pigmentu, poslední zmíněná béžová vrstva 7 zrna modrého pigmentu. Nejmladším povrchovými úpravami jsou bílé/světlé vrstvy 8 – 10. Zlacení je provedeno plátkovým zlatem na žlutém podkladu, jedná se o nejstarší dochovanou povrchovou úpravu.

Identifikace technologie originální malby byla provedena na základě chemicko-technologického průzkumu z roku 2012, který potvrdil, že se jedná o olejovou malbu na okrovo-oranžovém podkladu, který je nanesen na jemnozrnnou vápennou omítku. V této vrstvě byly nalezeny pigmenty typické pro olejomalbu 1. poloviny 18. století, ve vrstvě přemaleb byly také nalezeny pigmenty charakteristické pro období začínající 2. třetinou 19. století.

5 Zkoušky materiálů a technologických postupů

Byly provedeny zkoušky snímání prachového depozitu a zkoušky snímání přemaleb. Prachový depozit a saze v ploše malby bylo možné sejmout suchou cestou pomocí latexové houby *Akapad* a navlhčené mikroporézní houby *Blitz-fix* v destilované vodě. Kromě depozitu jsou pravděpodobně přítomny ještě dvě vrstvy přemaleb. Pojivo jedné z přemaleb je rozpustné ve vodě, druhé nikoli. Druhá přemalba je podle charakteru a typu rozpustnosti na bázi oleje, neboť reaguje (bobtná) na některá organická rozpouštědla. Ethanol, isopropanol nebo aceton, které byli použity na vatovém tamponu s krátkou dobou působení, neměli na odstranění přemalby zásadní vliv. Díky pozitivním zkušenostem v předešlých etapách restaurování v oblasti presbytáře (2012-2013) byl odzkoušen čisticí gel. Gel se skládal ze směsi acetonu a

vody v gelu kyseliny akrylové (*Carbopol EZ2*). Tato směs byla postupně nanášena a nechala se působit po dobu 5 minut. Poté byla očištěna pomocí acetonu. Aplikace gelu se dle potřeby opakovala. Po dočištění byla celá plocha malby ošetřena 1% roztokem benátského mýdla ve vodě.

5.1 Zkoušky fixáže a upevňování barevné vrstvy

Na místech, kde se barevná vrstva odlupovala v šupinách, byly odzkoušeny dva prostředky: 3% roztok *Medium für Konsolidierung* a 3% roztok *Dispersion K9*. Lepší adhezni vlastnosti byly zaznamenány u 3% roztoku *Dispersion K9*. Ke zlepšení smáčivosti k podkladu se osvědčilo nejprve šupiny podinjektovat směsí vody a ethanolu. Následně byly šupinky přitlačeny k podkladu vatovým tamponem.

Pro celoplošnou fixáž, s malbou provedenou olejovou technikou, se osvědčila 2% akrylátová pryskyřice *Paraloid B72* v toluenu.

5.2 Komplexní vyhodnocení průzkumu

V rámci orientačním průzkumu bylo zjištěno, že pod současnou povrchovou vrstvou štuků se nachází několik vrstev starších. Nejstarší povrchovou úpravou je krémově bílá barevnost štuků doplněná o zlacené prvky. Poté následuje několik barevných vrstev: našedlé vrstvy 1, následují béžová a okrová vrstva 2 a 3, dále několik béžových vrstev 4 - 7, přičemž některé z nich obsahují malé množství okrového a zeleného pigmentu, poslední zmíněná béžová vrstva 7 zrna modrého pigmentu. Nejmladším povrchovými úpravami jsou bílé/světlé vrstvy 8 – 10. Některé části štuků, jako akantové rozviliny, girlandy s ovocem, rohy hojnosti, z kterých vychází trsy ovocných plodů (hrušek, hroznového vína) a vavřínové listy jsou pozlacené. Zlacení je provedeno plátkovým zlatem na žlutém podkladu. Současná barevnost je pojata v bílých/světlých plochách včetně štuků. V minulosti zřejmě došlo na malbách minimálně ke dvěma neodborným restaurátorským zásahům, z nichž jeden, ze 70. let 20. století, je podložen vzpomínkami pamětníků. Povrch všech maleb je pokryt silnou vrstvou prachového depositu, sazemi rezistentními nečistotami, vápennými přetěry. Malby takřka celoplošně přemalovány a necitlivě přemalovány Tyto druhotné zásahy se vyznačují technickým provedením nižší kvality. Původní malby jsou jen s obtížemi čitelné. Malba je na některých místech opadaná a pokrytá sítí

prasklin. V místech nápisové tabule pod výjevem v lunetě byl nalezen fragment písma.

Datace vzniku maleb je dosud nejasná. V barevných vrstvách nebyly zaznamenány pigmenty nebo plniva, na základě jejichž přítomnosti by bylo možné vrstvy zařadit do určitého období jejich vzniku. Víme však, že předchozích restaurátorských zásazích byl v originální barevné vrstvě identifikován výskyt pigmentů typických pro olejomalbu 1. poloviny 18. století. Autor maleb je neznámý, v dostupných pramenech se o něm dosud nepodařilo nalézt žádné zmínky. V mladších přemalbách druhotných zásahů byly identifikovány pigmenty, se zinkovou bělobou, která tedy nevznikla dříve než ve druhé čtvrtině 19. stol.

Pomocí neinvazivní metody využívající nasvícení malby UV světlem došlo ke zvýraznění některých částí malby, které výrazně luminují v žlutozelené barvě. Chemicko-technologický průzkum potvrdil předpoklad, že se jedná o malbu na bázi oleje, která je na bolusovém podkladu, jenž je nanesen na jemnozrnnou vápennou omítku. Zkoušky čištění prokázaly vysokou účinnost rozpouštědlového gelu. Gel se skládal ze směsi acetonu a vody v gelu kyseliny akrylové (*Carbopol EZ2*). Pro dočištění a ošetření celé plochy se osvědčil 1% roztok benátského mýdla ve vodě. K upevnění barevné vrstvy, která se odlupovala v šupinách, byly zaznamenány lepší adhezní vlastnosti u 3% roztoku *Dispersion K9*. Pro celoplošnou fixáž, s malbou provedenou olejovou technikou, se osvědčila 2% akrylátová pryskyřice *Paraloid B72* v toluenu.

6 Návrh postupu restaurátorských prací

1. Šetrné očištění celé plochy od prachových a jiných depozitů pomocí latexové houby *Akapad* a mikroporézní houbou *Blitz-Fix* namočenou v destilované vodě.
2. Sejmutí přemalby pomocí vybrané rozpouštědlové směsi směs acetonu a vody v gelu kyseliny akrylové (*Carbopol EZ2*) aplikované v ploše nástěnné malby
3. Odkryv druhotné vrstvy v oblasti štukových dekorativních reliéfů pomocí kladívek a skalpelů a jejich následné dočistění za použití čisticích štětců a latexové houby *Akapad*.
4. Odstranění nevyhovujících druhotných tmelů pomocí skalpelů
5. Hloubková injektáž dutin s použitím injektážní směsi na vápenné bázi, např. *LEDAN TAI*.
6. Povrchová konsolidace (fixáž) byla provedena 3% akrylátovou pryskyřicí *Paraloid B72*.
7. Strukturální konsolidace omítkových vrstev za použití koloidního roztoku oxidu křemičitého v etanolu v koncentraci 5%, např. *Sebosil S*.
8. Tmelení defektů za použití tmelu na vápenné bázi (omítkové vrstvy) a za použití akrylátového tmelu (barevná vrstva).
9. Ochranná fixáž barevné vrstvy pomocí 2% *Paraloidu B72* v toluenu.
10. Retuše budou v místě nástěnných maleb prováděny s použitím olejovo-pryskyřičných barev *Mussini*. Typ retuše bude volen podle míry dochování originálu a typu odhalených defektů. Pro retuš štukových prvků a nápisových částí bude použito minerálních pigmentů pojených 2% arabskou gumou. Charakter retuše bude nápodobivý.

11. U štukových částí bylo rozhodnuto o provedení rekonstrukční vrstvy napodobující původní povrch štukatury v kombinaci světlého vápenného nátěru v barvě slonové kosti a zlacených akcentů (v rekonstrukci slídové pigmenty pojené 2% arabskou gumou).

7 Dokumentace restaurátorského zásahu

7.1.1 Odkryv a čištění

Zrcadla s figurálními výjevy

Plocha maleb byla nejprve zbavena nánosu prachových a dalších depozitů, a to za pomoci suchého čištění latexovou houbou *Akapad*. Poté byly malby dočištěny mikroporézní houbou *Blitz-Fix* namočenouv destilované vodě. Zejména v případě výjevu v kápi v severní části oratoře bylo však čištění touto cestou nedostatečné. Kromě depozitu byly přítomny ještě dvě vrstvy přemalby. Mladší byla rozpustná ve vodě, starší nikoli. Podle charakteru a typu rozpustnosti byla starší přemalba na bázi oleje. Proto musel být použit gel, který byl schopen rozpustit tuto vrstvu. Bylo tedy nutné využít čištění pomocí postupného nanášení čisticího gelu. Gel byl použit na základě předchozích pozitivních zkušeností v předešlých etapách restaurování v oblasti presbytáře (2012-2013). Jeho složení bylo následující:

2 g Carbopol

15 ml destilované vody

2 kapky čpavkové vody

4 kapky (1-2g) tenzidu (Triton x100)

Do vzniklého gelu bylo následně přidáno 50 ml destilované vody a 50 ml acetonu (rozpouštědlová směs)

Nanesení výše uvedené směsi umožnilo dobře odstranit všechny vrstvy depozitu a obzvláště přemalby. Tyto druhotné vrstvy byly odstraňovány postupně, opakovaným nanášením vybrané směsi, jež byla ponechána k působení po dobu cca 5 minut. K různým částem malby bylo přistupováno individuálně, v závislosti na míře znečištění a charakteru přemaleb. Na závěr došlo k dočištění povrchu maleb pomocí směsi benátského mýdla, vody a terpentýnu, která byla na povrch nanesena, poté byl povrch pomocí štětce namáhán a po cca 1-2 minutách byla směs sejmuta pomocí houby *Blitz-Fix* namočené ve vodě. Míra odstranění přemaleb byla průběžně kontrolována pomocí UV světla.

Zároveň spolu s redukcí a odstraněním ztmavlých částí, depozitů a přemaleb bylo přistoupeno k sejmutí přetěrů v oblasti okrajů malovaných zrcadel.

Štukové části a nápisová zrcadla

Štukové části (tj. věnec kolem centrálního motivu a štukové florální stylizované motivy v kápi severní stěny) byly překryty několika vrstvami vápenných nátěrů, které znečitělovaly původní tvarosloví. Tyto vrstvy byly sejmuty pomocí restaurátorských kladívek a skalpelů. Povrch byl následně dočištěn pomocí čistících štětců o různé tvrdosti a čistící houbou *Akapad*. Tímto způsobem došlo k odhalení původní podoby štukových partií, jejichž podoba byla odhalena během sondážního průzkumu, tj. v kombinaci krémově bílého vápenného nátěru a zlacených částí (které byly vybírány náhodně a asymetricky).

V místě nápisového zrcadla pod výjevem v lunetě byl nalezen nápis ve znění: *ubi enim est thesaurus tuus ibi est et cor tuum. Matth: 6. ve: 21*. V místě nápisové pásky pod centrálním výjevem byl nápis nalezen pouze na malé ploše a byl velmi poničen, a tudíž nebylo možné jej odkrýt, aniž by byl destruován. Proto bylo rozhodnuto tento nápis neodkrývat, zakonzervovat jej za použití koloidního roztoku oxidu křemičitého v ethanolu v koncentraci 5% Sebosil S a poté provést na nápisovou pásku rekonstrukci původního podkladu, tzn. našedlou vrstvu podkladu s růžovo-červeným orámováním.

7.2 Injektáž

V místech zrcadel s figurálními výjevy nebyly nalezeny žádné hloubkové dutiny. Injektováno bylo pouze v místech štukových rámců, kde se na několika místech vyskytovaly části, které byly uvolněné a hrozilo jejich odpadnutí. Tyto partie byly upevněny pomocí injektážního prostředku *Ledan TAI*.

7.3 Konsolidace barevné vrstvy a zlacených prvků

Vzhledem k tomu, že malba se lokálně odlupovala v šupinách, bylo třeba jí připevnit zpět k podkladu. Šupiny byly nejprve podinjektovány pomocí směsi vody s ethanolem, aby došlo ke zlepšení smáčivosti podkladu. Poté byly injektovány 3%

akrylátovou disperzí *Disperzion K9* a následně přitlačeny k podkladu vatovým tamponem.

Místa zlacených částí v oblasti štukových lemů byla zpevněna pomocí 2-3% akrylátové disperze *Disperzion K9* nanesené pomocí štětce.

7.4 Strukturální konsolidace omítkových vrstev

Omítkové vrstvy a povrch nátěru, na kterém byl proveden odkryv a jevil jako nesoudržný, byly zpevněny s použitím konsolidantu na křemičité bázi *Sebosil S* o koncentraci 5%. Tento prostředek byl aplikován pomocí injekční stříkačky v případě větších defektů. V oblasti štukových ráků byl tento přípravek aplikován celoplošně pomocí štětce. Tento postup byl opakován, dokud nedošlo k požadované míře zpevnění.

7.5 Tmelení

V případě restaurovaného objektu bylo potřeba použít několik druhů tmelů. V oblasti malovaných výjevů byly použity dva druhy tmelu: pro vytmelení hlubších defektů byl nejprve použit vápenný tmel. Na něj byl nanesen, pouze v tloušťce barevné vrstvy, jemný akrylátový tmel připravený z křídly a 10% akrylátové disperze *Disperzion K9*. Akrylátový tmel byl zvolen vzhledem k tomu, že originální vrstva je na bázi oleje a je tudíž citlivá na alkálie, tedy i na vápno. Tmely byly po uschnutí zbroušeny pomocí skalpelu.

Ve štukových částech byly použity dva druhy vápenného tmelu:

Hrubý, podkladový tmel ve složení 2 dílů písku a 1 dílu vápna.

Jemný, finální tmel ve složení 2 díly mramorové moučky a 1 díl vápna.

7.6 Celková fixáž povrchu barevných vrstev

Barevná vrstva, v tomto případě zahrnující zrcadla s malbou provedenou olejovou technikou, byla plošně zpevněna pomocí 2% akrylátové pryskyřice *Paraloid B72* v toluenu.

8 Retuše

V rámci malovaných zrcadel a štukových věnců, které je lemují, bylo nutné vzhledem k použité technice a charakteru jednotlivých částí použít dva rozdílné přístupy.

Retuše v oblasti maleb uvnitř zrcadel

Malovaná zrcadla byla po odstranění přemaleb a nečistot odhalena ve své původní podobě, která byla však již velmi změněna vinou rozsáhlých poškození. V obou malovaných zrcadlech chyběla velká část originální barevné vrstvy. Cílem retuší bylo zcelit malbu a potlačit tato rozsáhlá opadaná místa. V místech zachovalých částí, kde se vyskytovaly pouze malé defekty, byla použita nápodobivá retuš. V místech velkých defektů byla použita retuš neutrálního charakteru bez jakýchkoli rekonstrukčních prvků. Oba tyto způsoby retuše byly provedeny s použitím lokálních tónů, respektive s tóny přibližujícími se tónu původního podkladu. Materiálem použitým k retuším v těchto částech byly olejovopryskyřičné barvy *Mussini* od firmy *Schmincke*.

8.1 Retuše v oblasti štukových částí

V oblasti štukových dekorů byla zvolena rekonstrukce původní barvy ve vápenném nátěru. Barevné vrstvy nápisových zrcadel, které byly původně provedeny pravděpodobně technikou suché tempery, byly retušovány nápodobivou retuší za použití minerálních pigmentů pojených 2% arabskou gumou. Veškeré zlacené partie (části stuh, rámu kolem lunety, mašle, a části florálních motivů) byly retušovány slídovými pigmenty, pojenými 2% arabskou gumou.

8.2 Rekonstrukce v oblasti nápisových tabulí

Nápis nacházející se pod zrcadlem s výjevem „Sv. Antonín a kázání na pohřbu lichváře“ byl rekonstruován na základě fotografií v UV světle a také na základě překladu z Bible, neboť nápis pocházel z evangelia podle Matouše.

9 Nová zjištění v průběhu restaurování

U centrálního výjevu bylo po odstranění přemalby zjištěno, že přemalba nesouvisela s původním motivem malby. Přemalba zobrazovala pravděpodobně Pannu Marii, která vztahuje ruku ke klečícímu andělovi. Na levé straně se nachází trojice postav, vpravo se za postavou anděla rýsují postavy dvě. Po sejmutí malby se v místě Panny Marie objevila postava mužská, pravděpodobně Antonín Paduánský.

10 Použité materiály:

čištění

- Akapad, čistící latexová houba (výrobce: Akachemie A.Kauderer GmbH, SRN)
- Wallmaster, čistící houba z přírodního latexu (distributor: Kremer-pigmente, SRN)
- destilovaná voda
- aceton
- Carbopol EZ2, gel kyseliny akrylové (distributor: Kremer-pigmente, SRN)
- 25% čpavková voda
- Triton X100, neionogenní tenzid (distributor: Kremer-pigmente, SRN)
- rektifikovaný terpentýn (výrobce: Umton, ČR)
- Blitz-fix
- jádrové mýdlo

fixáž, upevňování barevné vrstvy a injektáž

- Ledan TA1, injektážní směs na vápenné bázi (výrobce: Tecno Edile Toscana, Itálie)
- Dispersion K9, akrylátová disperze (distributor: Kremer-pigmente, SRN)
- strukturální konsolidace
- Sebosil S (výrobce: Kalies Feinchemie, SRN)

tmelení

- plavená křída
- hašené vápno – kaše ($\text{Ca}(\text{OH})_2$)
- křemičitý písek
- mramorová moučka
- kopaný písek

ochranná fixáž barevné vrstvy

- Paraloid B72 – akrylátová pryskyřice (distributor: Deffner a Johann, ČR)
- toluen

retuše a rekonstrukce

- Mussini – olejo-pryskyřičné barvy (výrobce: Schmincke, SRN)
- white spirit – lakový benzín
- arabská guma – přírodní polysacharid (distributor: Kremer-pigmente, SRN)
- minerální pigmenty (distributor: Kremer-pigmente, SRN)
- slídkové pigmenty IRIODIN® (distributor: Kremer-pigmente, SRN)

11 Doporučený režim památky

Je nutné zajistit konstantní teplotu a vlhkost v oratoři a zabránit jejich extrémnějším výkyvům. Teplota by neměla klesat pod 0° C a rovnovážná vzdušná vlhkost by neměla překročit 60% Rh. V oblasti nápisových tabulí jsou retuše vodorozpustné v důsledku požadavku reverzibility, proto je nutné k nim takto přistupovat a zabránit jejich styku s vodou. Je doporučena pravidelná kontrola památky (např. jednou za 3 roky) kvalifikovaným restaurátorem. Všechny kroky, týkající se zásahů do maleb, omítek, kamenných prvků nebo zdiva, je nutno konzultovat se zástupci odborné složky památkové péče – NPÚ, ú. o. p. v Českých Budějovicích. Jakékoliv negativní projevy (výrazné změny barevnosti, či struktury povrchu, apod.) je třeba nahlásit taktéž zástupci odborné složky památkové péče.

12 TEORETICKÁ ČÁST

IKONOGRAFIE VÝJEVŮ V JIŽNÍ ORATOŘI KOSTELA NANEBEVZETÍ PANNY MARIE

12.1 Úvod

Tato část práce se zabývá ikonografií výjevů v jižní oratoři kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech. Cílem je spojit jednotlivé výjevy s konkrétní událostí v životě Sv. Antonína Paduánského a dokreslit toto srovnání a popis prostřednictvím obrazových analogií z hlediska jejich ikonografie. Proto je tato část rozdělena do několika kapitol, od úvodu popisujícího život a význam postavy Sv. Antonína Paduánského, až k jednotlivým kapitolám skládajících se z obecného popisu dané události tak, jak se objevuje v písemných pramenech, dále následuje konkrétní zobrazení tohoto činu v klokotské oratoři. To vše je zakončeno obrazovou a fotografickou dokumentací jak přímo daného výjevu v Klokotech, tak i vybraných uměleckých objektů (maleb na plátně, iluminací, nástěnných maleb, reliéfů), které se zabývají stejným tématem.

12.2 Sv. Antonín Paduánský a jeho život (1195-1231)

Sv. Antonín Paduánský se narodil roku 1195 v Lisabonu jako Fernando Martins de Bulhões. Byl vychován v zámožném prostředí. V roce 1210 vstoupil do Augustiniánského kláštera sv. Vincenta u Lisabonu. Jako augustiniánský kněz byl také vysvěcen. Zde se věnoval důkladnému studiu Písma svatého. „*V tomto oboru se stal uznávaným specialistou, takže mu později říkali „archa zákona“*⁵. Pravděpodobně z důvodu rozkolu v tomto konventu (z politických důvodů) v roce 1218 přestoupil do tehdy nově vznikajícího řádu františkánů v klášteře sv. Antonína v Coimbre, kde v roce 1220 složil řádové sliby a přijal řádové jméno Antonín⁶. Krátce nato se vydal se svým spolubratrem na misijní cestu do Maroka, kde podle legendy toužil po mučednické smrti, která mu nebyla „dopřána“. Nakazil se zde však malárií, která jej nadále sužovala do konce života. Na cestě zpět byla jeho loď bouří zavlčena na Sicílii a Antonín pobýval jistou dobu v klášteře v Messině. Svě

⁵ Viz *V jednom společenství: životní příběhy světců*. Vyd. 2., rev., Ve Vyšehradu 1. Praha: Vyšehrad, 2009, 550 s. ISBN 978-80-7021-990-4, str 252

⁶ Je otázkou, zda za to mohlo jeho zaujetí některými novými prvky tohoto řádu jako chudoba, mystika, láska k přírodě či soucit s mučedníky tohoto řádu v Maroku (neboť se účastnil přenesení jejich ostatků do Coimby) či kombinace obojího.

vědomosti a učenost zde však skrýval, bylo to podle něj proti františkánskému pojetí pokory. V roce 1221 se účastnil kázání samotného sv. Františka v rámci konání řádové kapituly. „Antonín byl (poté) uveden do řádové provincie kraje Emilia-Romagna do horského kláštera Monte Paolo blízko města Forli na adriatickém pobřeží.“⁷

Právě ve Forli začala jeho velká kariéra proslulého kazatele, učitele víry a bojovníka proti heretikům. Do té doby neprojevoval svou znalost Písma a učenost. Naopak jí do té doby skrýval a žil v osamění a izolaci v nedaleké poustevně. V roce 1222 zde proběhlo kněžské svěcení františkánů. Tam byl ve chvíli, kdy se nikdo z účastníků nechtěl ujmout slova, vyzván k duchovní promluvě. I přes očekávanou malou znalost italštiny a nezkušenost, předvedl své schopnosti zaujmout diváky a obdivuhodnou kazatelskou dovednost. Sv. František prý nechtěl, aby členové řádu studovali (ze strachu před tím, že by mohli zpychnout). Ale výsledky, které Antonín měl ve Forli, jej nakonec přesvědčily a on jej poslal do školy ve Vercelli, kde si měl své znalosti prohloubit tak, aby mohl mladší řeholníky vyučovat. Zde jej učil v té době proslulý Tomáš od Sv. Viktora. Sám František z Assisi řekl: „*Souhlasím, abys přednášel bratřím posvátnou teologii, jen když při této činnosti nepotlačíš ducha svatých modlitby a zbožnosti, jak to stojí v řeholi.*“⁸ Tak se Antonín stal nejnadanějším a nejoblíbenějším žákem sv. Františka z Assisi (dokonce se mu zjevil v Arles – viz obr. č. 54) Antonín tak pak cestoval po různých kláštorech a místech, kde se vyskytovalo nejvíce heretiků, zejména pak v Bologni, Toulouse, Montpelliere a Padově, kde také učil bohosloví a kázal. Při této své činnosti se potýkal s obtížemi a ne vždy byla jeho slova vyslyšena. O jednom takovém případě vypráví příběh prvního zázraku sv. Antonína – Kázáním k rybám, který je také jedním z námětů vyobrazených v oratoři kostela v Klokotech (viz níže). Jeho kazatelské cesty byly spojeny i s mnoha jinými zázraky, kdy skrze Antonína působila Boží síla. Tak například ve Veroně kázal proti tyranskému vládci Ezzelinovi da Romane, který si svůj úřad vydobyl násilím i přes odpor obyvatel. (viz obr. č. 55) Jediný Antonín měl odvahu předstoupit před despotického vládce se slovy: „*Tak dlouho budeš ještě vzdorovat nebesům? Myslíš, že Bůh neslyší pláč ubohého, nevinně sužovaného lidu,*

⁷ Viz Vlasta Quagliatová: SVATÝ ANTONÍN Z PADOVY BAZILIKA SANT' ANTONIO V PADOVY, str. 2

⁸ Viz Kateřina Lachmanová: Sv. Antonín Paduánský, <http://www.vojtechkodet.cz/temata/svati---bozi-pratele/sv-antonin-paduansky-1195-1231.html>

jenž na tebe svolává pomstu? Míra tvých nepravostí je dovršena a nepřestaneš-li, trestající Boží ruka tě rozdrtí. Slyš má slova, která jsou slovy Božími!“ Vládce se však chtěl nejdříve Antonína vyzkoušet, jestli se sám chová podle toho, co hlásá. Nechal mu poslat skvostný dar, a služebníkům nařídil, aby Antonína zabili, jestli dar přijme. Antonín se při spatření darů zhrozil a poslal jej zpět. Tak Ezzelin uvěřil v jeho velikost a pravdomluvnost. Přesto prý své sliby vůči němu nesplnil.⁹ V roce 1226, po smrti sv. Františka z Assisi, byl jmenován provinciálem¹⁰ severní Itálie. Tato doba je charakterizována jako období plné zázraků nejen nadpřirozených, ale i úspěchů na poli kazatelském. Přestože byl schopen mluvit před davy lidí a působit na ně svou osobností a silou slov, většinu času trávil v osamocení.

Později, poté co skončila jeho funkce provinciála, se usadil v malém klášteře jménem Arcella, který se nacházel nedaleko Padovy. Jednoho večera zůstal jako host v domě hraběte Zina Camposampiera, který byl svědkem jeho dalšího zázraku. Tajně sledoval Antonína, kterého viděl v ruce držet malého Ježíška (této události je věnován jeden z výjevů v oratoři klokotského kostela, podrobnosti viz níže).

V roce 1231 ve své poustevně u Camposampiera těžce onemocněl a když jej převáželi do Padovy, v klášteře v Arcelle Antonín již nechtěl pokračovat. „*Zrak měl stále upřený vzhůru k nebi, a když se ho spolubratři ptali, zda něco vidí, odpověděl: „Ano, vidím svého Pána Ježíše Krista.*“¹¹ Antonín zemřel ve 13. června 1231 ve věku 36 let. Necelý rok po jeho smrti jej papež Řehoř IX. prohlásil za svatého a papež Pius XII. mu v roce 1946 přidal titul církevního učitele.¹² Texty jeho kázání se dochovaly dodnes.

⁹ Viz <http://catholica.cz/index.php?id=2592> a <http://www.minorite.cz/rad-minoritu/svati-a-blahoslaveni/svaty-antonin-z-padovy.html>

¹⁰ Jedná se o funkci nejvyššího představitele mužského řeholního řádu na konkrétním území (tj. provincii) (viz <https://cs.wikipedia.org/wiki/Provinci%C3%A1l>)

¹¹ Viz *V jednom společenství: životní příběhy světců*. Vyd. 2., rev., Ve Vyšehradu 1. Praha: Vyšehrad, 2009, 550 s. ISBN 978-80-7021-990-4., str. 253

¹² Latinsky *doctor ecclesiae* oficiální titul římskokatolické církve určený významným teologům. Sv. Antonín se tak zařadil například k sv. Jeronýmovi či sv. Tomášovi Akvinskému. Více viz https://cs.wikipedia.org/wiki/U%C4%8Ditel_c%C3%ADrkve

12.3 Sv. Antonín Paduánský a jeho zobrazení

Následující kapitola mapuje některé způsoby zobrazení sv. Antonína Paduánského. Některé z nich jsou podpořeny obrazovou dokumentací (viz Obrazová příloha) a některé z nich jsou znázorněny přímo v oratoři kostela v Klokotech (viz níže).¹³

Co se týče fyziognomie a rysů sv. Antonína, je zobrazován nejčastěji jako mladý a bezvousý františkán (tj. má na sobě františkánskou kutnu). Tak například na obr. č. 56 se nachází mezi skupinou významných postav jako druhý zleva třímající knihu a květ lilie.

Dalším typickým způsobem zobrazení je sv. Antonín s Ježíškem v náručí a adorující Ježíška. Toho pak buď třímá v náručí (viz obr. č. 57) nebo je Ježíšek zobrazen stojící na knize. Samotné Jezulátko je zpodobněno jako dítě, ale jsou známé i příklady, kdy je znázorněn jako miniatura dospělého člověka. Tento způsob zobrazení se váže k příběhu v Camposampieru, kde byl sv. Antonín spatřen, jak se objímá s Ježíškem. Tato událost byla zpodobněna i v kapli v Klokotech, detailnější informace o tomto tématu se tedy nacházejí v kapitole č. 4. 5.

Nejčastěji je také zobrazován s několika atributy: liliemi – jež symbolizují jeho čistotu a boj proti satanovi; dále pak s knihou představující symbol vzdělanosti sv. Antonína, jeho schopnost učení a teologie (někdy je zobrazen s oběma těmito atributy – viz obr. č. 58); někdy třímá v ruce krucifix, monstranci či hořící srce či plamen v dlani jako symbol jeho zápalu v boji proti nevěřícím a zápalu v srdci k Bohu. (viz obr. č. 59)

S výše popsanou událostí ve Forli a dalšími příběhy, které se týkají jeho kazatelských schopností, souvisí jeho zobrazení právě jako kazatele, což je právě i příklad klokotské oratoře (viz níže, kapitola 4.2.). Dalším oblíbeným tématem je i sv. Antonín a zázrak s oslicí, která klečí před hostií, kterou Antonín třímá v ruce (viz kapitola 4.1.). Také i příběh o jeho kázání k rybám byl velmi oblíbeným způsobem

¹³ Přejato z RULÍŠEK, Hynek. *Postavy, atributy, symboly: slovník křesťanské ikonografie*. 2., upr. vyd. České Budějovice: Karmášek, 2006, ca 500 s. ISBN 80-239-7434-3, heslo: Sv. Antonín Paduánský

A také <http://www.christianiconography.info/anthonyPadua.html>

zobrazení (opět viz níže, kapitola 4.4.). Někdy je zobrazován také jako kázající z větví ořechu vztahující se k jeho pobytu poblíže Padovy.

Život sv. Antonína byl protkán mnoha zázraky, které se promítly do jeho zobrazení v umění – ať už se jedná o scénu, kde sv. Antonín připevňuje nohu mladíkovi (viz kapitola č. 4. 3.), zachraňuje zraněnou ženu před jejím mužem (proto je také patronem a ochranitelem žen) nebo scénu, kde oživuje mrtvé dítě (obr. č. 60), utiňuje bouři (obr. č. 61) či jde o scénu tzv. „vidění“, kde se mu zjevuje Panna Marie (obr. č. 62). V rámci větších celků s více postavami vystupuje sv. Antonín jako vítající mučedníky ze starodávných dob nebo také jak asistuje při tzv. nalezení svatého kříže

12.4 Svatý Antonín Paduánský: Výjevy na klenbě oratoře kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech

V prostoru jižní oratoře kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech se nachází celkem pět zrcadel s malovanými výjevy. (viz obr. č. 63). Ty tvoří cyklus věnovaný postavě světce sv. Antonína Paduánského, jehož život a pojetí ve výtvarném umění byly popsány v kapitole výše. Každý z těchto výjevů se vztahuje k jednomu z mnoha příběhů a legend spojených s postavou sv. Antonína. Tato kapitola je věnována ikonografickému rozboru každého z nich. Rozbor je doplněn stručným popisem zobrazené legendy a obrazovou dokumentací vybraných děl z různých historických období, které jsou věnovány stejnému tématu.

12.5 Zázrak s oslicí (Obr. č. 64)

Prvním z popisovaných výjevů je centrální motiv v klokotské oratoři. Tento úsek patří k těm, ze kterých se z originálu mnoho nedochovalo (téměř celá pravá polovina chybí), přesto ty nejdůležitější části, které napomohly k přesné identifikaci, zůstaly naštěstí zachovány.

Výjev je zasazen do místa nacházejícího se v městském prostředí, o čemž napovídá architektura umístěná v levém horním rohu. V této zachovalejší části se v popředí nachází skupina postav, mužů i žen, z nichž vybočuje postava v červeno-modrém plášti. Tento muž svým vzhledem odpovídá klasickému zobrazení sv.

Antonína Paduánského – na hlavě má tonzuru a jeho tvář je bezvousá. V napřážených rukou svírá objekt, který má tvar kruhu a jedná se pravděpodobně o hostii. (viz obr. 65) Za ním se nachází další muž, který je také příslušníkem řádu. Z pravé části výjevu se zachovaly bohužel pouze fragmenty. V pravém spodním rohu se však podařilo identifikovat část hlavy a nohou zvířete – oslice, která se vkleče sklání před postavou sv. Antonína (viz obr. č. 66). Mezi oslicí a sv. Antonínem jsou patrné části a obrysy mužské postavy, která by mohla znázorňovat majitele oslice. Nápis pod výjevem se bohužel nedochoval, respektive nebylo možné jej efektivně a bezpečně odkrýt. I přes to nález fragmentu osla napomohl spojení výjevu s legendou o sv. Antonínovi a zázraku s oslicí:

Sv. Antonín byl velmi dobře znám pro svou schopnost promlouvat přesvědčivě k lidem a přivádět je k pravé víře. Tento příběh se týká zázraku, který se stal v letech 1224 až 1227, tedy v době, kdy se sv. Antonín nacházel v městě Toulouse, které se nalézá v jižní Francii. Zde došlo k události spojené s hnutím tzv. albigenkých, neboli katarů.¹⁴ Jeden ze stoupenců tohoto hnutí mu řekl, že na víru v eucharistii (neboli jak hovoří jejich učení samotné: *„Bůh nestvořil viditelný svět; hmota je nečistá; sňatek, křest, eucharistie a zpověď jsou zbytečné; Duch svatý, který na věřícího sestupuje prostřednictvím vkládání rukou, jej očišťuje a posvěcuje...“*¹⁵ jej přivede pouze zázrak). Dohodl se tedy se sv. Antonínem, že své oslici nedá tři dny žrát. Pak jí Antonín předloží seno s ovsem. Pokud oslice však tímto pohrdne a poklekne před hostií, tak uvěří v přítomnost Boží v hostii samotné (tedy v základní princip eucharistie, mimo jiné zpřítomnění Boha ve hmotě). Oslice poté opravdu odmítla krmění a poklekla před Sv. Antonínem držícím hostii. To kacíře obrátilo na pravou víru.

Tato událost byla oblíbeným motivem, obrazová příloha obsahuje dva ilustrující příklady. Prvním z nich je obraz (viz obr. č. 67 v Obrazové dokumentaci) od malíře Josepha Heinze z 1. pol. 17. století, na němž je sv. Antonín zobrazen v červeno-bílém šatu, ve tváři podobný výjevu v Klokotech (s tonzурou a hladkým mladistvým obličejem), třímající v pravé ruce hostii, před níž klečí oslice, po jejíž

¹⁴ Albigenští neboli také katarí byli nazýváni stoupenci heretického křesťanského hnutí, které se rozšířilo ve Francii v průběhu 12. století. A na počátku 13. století byla v letech 1208 až 1229 papežem Inocencem III. vyhlášena na jihu Francie křížová výprava. (více viz <https://cs.wikipedia.org/wiki/Kata%C5%99i>)

¹⁵ Viz <http://kojot.name/2007/08/02/570156-albigensti/>

levé straně se sklání postava nevěřícího, který má v dlaních žrádlo. Scéna je zasazena do městského prostředí ulice plné davu přihlížejících obyvatel. Druhý vybraný příklad (viz obr. č. 68 v Obrazové dokumentaci), obraz od italského malíře Domenica Beccaffumi z druhé poloviny 18. století, je co do rozměrů i počtu postav méně velkolepý – sv. Antonín je tentokrát oblečen do střídme františkánské kutny a důraz je zde kladen přímo na moment, kdy oslice pokleká před hostií, kterou třímá Antonín a odmítá nabízené krmivo. Právě akt sklonění oslice, sv. Antonín třímající hostii a přítomnost nevěřícího jsou základními prvky, které se objevují ve všech výše popsaných případech vztahujících se k tomuto konkrétnímu zázračnému příběhu.

12.6 Sv. Antonín a kázání na pohřbu lichváře (Obr. č. 69)

Výjev v oratoři v kostele v Klokotech se bohužel zachoval v neúplné podobě. Přesto zde můžeme identifikovat několik prvků, které směřují k tomu, že je možné ho s největší pravděpodobností spojit s událostí níže popsanou. V levé části nahoře se nachází postava, která promlouvá ke skupině postav nacházejících se v popředí i k davu lidí, kteří proudí směrem k tomuto shromáždění. Postava kázajícího by se dala identifikovat jako sv. Antonín, neboť svým vzhledem odpovídá obecnému způsobu zobrazení – je bezvousá a na hlavě má tonzuru – zjednodušeně odpovídá charakterovému vizuálnímu profilu Antonína Paduánského tak, jak je pojat v celé oratoři. V levém horním rohu je zobrazen malý výjev dvou postav – mužské a ženské – které se sklání nad mrtvým tělem.

Nápis nacházející v nápisovém zrcadle pod výjevem, zní následovně:

Ubi enim est thesaurus tuus ibi est et cor tuum. Math: 6. ve: 21.

Překlad z Bible Kralické odpovídá latinskému originálu:

Nebo kdež jest poklad váš, tuť jest i srdce vaše.

Výjev s dvojicí sklánějící se nad mrtvým tělem a znění nápisu byly nejdůležitějšími indiciemi, které pomohly přiřadit tento výjev ke scéně Kázání na pohřbu lichváře. V této době byla lichva jedním z nejzávažnějších a nejrozšířenějších hříchů, které sužovaly Florencii. Tento příběh se vyskytuje přímo v životopisech sv. Antonína Paduánského. Dle tohoto textu Bůh zjevil Antonínovi, že duše lichváře přišla do pekla. V závislosti na tomto zjevení pak Antonín vystoupil s kázáním na

jeho pohřbu, kde pronesl výše popsaná slova obsažená v nápisu pod výjevem (*Ubi enim est thesaurus tuus ibi est et cor tuum*). Podle pramenů pak, když lidé dorazili do domu lichváře, našli zde jeho dosud teplé srdce v truhle pod hromadou zlata. Když se vrátili do kostela, zjistili, že srdce v lichvářově těle skutečně chybí. (K tomuto okamžiku se nejspíše vztahuje scéna umístěná v levém horním rohu.) Jeho tělo pak, místo aby je řádně pohřbili, pohodili za městem. Tato scéna byla též vytvořena jako mramorový reliéf, jenž je součástí cyklu o životě sv. Antonína Paduánského od sochaře Tulia Lombardo z roku 1525. (viz obr. č. 70).

12.7 Zázrak znovu připevněné nohy, Sv. Antonín uzdravuje mladíka (Obr. č. 71)

Scéna zobrazená na tomto výjevu je zasazena do prostoru architektury a přírodní scenérie. Celkem se zde nachází 10 postav, převážně světského původu. V levé části se odehrává hlavní děj. Zde je zobrazen sv. Antonín (opět rozpoznatelný dle vzhledu tváře, františkánského oděvu a tonzury), který klečí u ležící postavy mužského pohlaví v bílém šatu. Antonín žehná pravou rukou směrem ke končetinám muže. Za ležícím mužem se nachází dvě ženské postavy. Pod výjevem je umístěn následující nápis, konkrétně odkazující na „matku“ (jež by mohla být jednou z postav nacházející se v levé horní části):

Maledictus a Deo qui exasperat matrem. Eccl: 3 Ve: 18

Český překlad zní následovně:

Kdo hněvá svou matku, bude proklet od Hospodina.

Text pochází z tzv. knihy Sírachovcovy a je jednou z deuterokanonických knih Starého zákona (latinsky Ecclesiasticus). Celý text verše zní „Kdo opouští otce, jako by se rouhal Bohu, kdo hněvá svou matku, bude proklet od Hospodina.“ (Český ekumenický překlad).

Právě postava matky (na níž se odkazuje text ze Starého zákona) a postava sv. Antonína sklánějícího se nad nohama mladého muže, souvisí svou ikonografií s příběhem vztahující se ke klasické legendě o zázraku Uzdravení mladíka. Tato

událost se stala v době, kdy Antonín pobýval v Padově. Zde se mu mladík jménem Leonardo přiznal k tomu, že v záchvatu hněvu kopl svou matku tak prudce, že spadla na zem. Aby mu Antonín umožnil pochopit obłudnost takového jednání, řekl mu: „Noha toho, kdo kopne svou matku či otce, si zaslouží býti odříznuta.“ Mladík neporozuměl přenesenému smyslu této věty tak, jak ji Antonín zamýšlel, a když se vrátil domů, nohu si opravdu uříznul. Tato zpráva se brzy donesla k uším světce, který se přišel za mladíkem podívat. Poté, co učinil gesto ve znamení kříže nad mladíkovo zmrzačenou končetinou (právě toto gesto zobrazil malíř v Klokotech, viz obr. č. 72), obě části se zázračně spojily dohromady, aniž by zanechaly jakékoli stopy. Právě tento zázračný moment uzdravení je v této práci ilustrován dvěma díly. První z nich je obraz Sebastiana Ricci z roku 1690 (obr. č. 73 v Obrazové dokumentaci) a dalším poté nástěnná malba z Padovské Scuola del Santo od malíře Tiziana (obr. č. 74 v Obrazové dokumentaci). Jak v případě minimalisticky, avšak sugestivně podaného výjevu Ricciho, kde se též objevuje zobrazení gesta sv. Antonína nad nohou mladíka, tak i u Tiziana, kde je postav více a Antonín je zde zobrazen, jako by se k samotnému procesu žehnání chystal, jsou zobrazeny základní prvky charakteristické pro tuto scénu i v klokotské oratoři: postava zděšené matky objímající svého syna, který leží a jeho noha je zřetelně odříznuta, stejně tak i sv. Antonín sklánějící se nad mladíkem.

12.8 Svatý Antonín káže rybám (Obr. č. 75)

Další výjev v klokotské oratoři znázorňuje dramatický výjev odehrávající se poblíž rozlehlé vodní plochy. V levé části se nachází skupina postav spíše světského původu, v jejichž čele stojí sv. Antonín Paduánský (opět ve františkánské kutně, bezvousý a s tonzурou), který žehná směrem k pravé části výjevu. Zde je znázorněn shluk mořských a vodních živočichů a ryb různorodých tvarů, barev a velikostí.

Pod výjevem se nachází nápis o následujícím znění:

Loquere terrae et respondebit tibi et narrabunt pisces maris. Job:12:8¹⁶

Text by se dal věrně přeložit pomocí textu Bible Kralické:

Aneb rozmluv s zemí, a poučí tě, ano i ryby mořské vypravovati budou tobě.

Právě díky zobrazení velké skupiny ryb vytvářejících dojem, že naslouchají sv. Antonínovi a také na základě textu umístěného pod výjevem, který se přímo vztahuje k rybám, lze výjev ikonograficky přiřadit k příběhu ze života sv. Antonína popisující zázrak s rybami. Podle legendy se tato událost odehrála v době, kdy sv. Antonín kázal v Rimini ve snaze přivést místní kacíře a heretiky k víře. Ti nejenže nepřijali víru, ale mnohem více se zatvrdili vůči jeho slovům a odmítli jej nadále poslouchat. Když to uviděl sv. Antonín, osvícen a veden Boží rukou šel k břehu v místech, kde se řeka vlévá do moře a začal kázat rybám a pronesl tato slova: "*Pojďte ryby a slyšte slovo Boží, když lidé jím pohrdají!*" A v tu chvíli začaly ryby připlouvat ke břehu a bylo jich tolik, že nikdo takové množství zde nikdy neviděl. Byly to ryby mořské i sladkovodní, všech možných barev a velikostí a všechny vystrkovaly své hlavy nad hladinu a naslouchaly kázání sv. Antonína. Ten jim kromě jiného řekl:

„Vy, moje sestry, vy jste zavázány svému Stvořiteli velikým díkem za všechno, čím vás obdařil. Dal vám tak vznešený živel za přibyték, máte k dispozici sladkou i slanou vodu, připravil vám tolik skrýší, kam se můžete uchýlit při bouři a vlnobití. Opatřuje vám stravu.“

¹⁶ Text pravděpodobně pochází z latinské verze bible: tzv. Vulgaty, ze které pocházejí i ostatní latinské nápisy v oratoři.

Jak Antonín kázal, počet ryb narůstal, až bylo každé místo zaplněno. Když jej vyslechly celé, začaly otvírat tlamy a sklánět hlavy, čímž vyjadřovaly úctu k Bohu i ryby zobrazené v Klokotech mají otevřené tlamy). Tato událost přilákala lid z Rimini a i ti nejzarytější bezvěrci skrze tento zázrak uvěřili v Boha.¹⁷ Příběh je očividně založen na příběhu o sv. Františku z Assisi a jeho kázání k ptákům.

Toto téma bylo velmi oblíbené, proto bylo možné nalézt mnoho příkladů jeho zobrazení. Pro účely této práce byly vybrány dva příklady. Prvním z nich je nástěnná malba Girolama Tessariho nacházející se v sakristii kostela sv. Antonína Paduánského v Padově z roku 1528. (obr. č. 76) Zde je zobrazen sv. Antonín se stejným gestem a podobou jako v klokotské oratoři. I zde jsou také v pravé části seřazeny ryby všech možných druhů naslouchající jeho kázání. Na nápisu v zadní části, kde se shromažďují lidé, jsou partné části městského opevnění, navíc je zde umístěn nápis Rimeno (tj. Rimini). Na druhém obraze od Paola Veronese (tentokrát závěsném obraze na plátně z roku 1528) je Antonín umístěn v dramatické pozici (opět v kutně a s tonzурou, tentokrát podpořen symbolem lilie, již drží v ruce) ukazující směrem k levé části, kde se nachází vodní plocha plná ryb. (obr. č. 77) V pravé části je shromážděn lid města Rimini, v pozadí se nachází jednoduchá veduta města. Oba dva tyto příklady, stejně jako výjev v klokotské oratoři, obsahují podobné rysy: Antonín ukazující či žehnající rybám, lid města Rimini s překvapením sledující tuto událost.

¹⁷ Viz http://www.traditioninaction.org/religious/h006rp.Fishes_OReilly.html

12.9 Sv. Antonín a Jezulátka (Obr. č. 78)

Poslední popisovaný výjev v klokotské oratoři byl také dobře zachován. Středobodem výjevu jsou tři postavy: v levé části to je sv. Antonín, před nímž na stole leží rozložená kniha, na níž stojí postava Jezulátka, které jej něžně hladí po tváři. V levé části, za dveřmi Antonínova pokoje, je postava muže v světském bohatém šatu, který klečíc pozoruje tuto scénu klíčovou dírkou ve dveřích.

Pod výjevem se nachází následující text pocházející ze šalamounovy Písně písní.:

Osculetur me osculo oris sui: Cant.1.

Dilectus meus mihi et ego illi qui pascitur inter lilia. Cant. 2. ver. 16

V Bibli Kralické zní text následovně:

Ó by mne políbil políbením úst svých

Milý můj jest můj, a já jeho, jenž pase mezi lilium.

Tento text, nepřímo odkazující na něžný vztah Jezulátka a sv. Antonína (dokonce je zde zmíněna i lilie – symbol sv. Antonína), stejně jako přítomnost muže potají sledujícího tento výjev, jasně odkazuje na příběh týkající se zázraku zjevení Jezulátka sv. Antonínu.

Pravděpodobně nejzřejmější důvod, pro který Antonína zobrazují s děťátkem Ježíšem, pramení z příhody, která se stala ke konci jeho života. Postní kázání v Padově ho natolik vyčerpaly, že nezbytně potřeboval čas a místo na odpočinek. Čtyřicet dní dodržoval extrémně přísný program: asi od šesté ráno do deváté kázal, potom slavil mši svatou. Hned po ní vcházel do zpovědnice a zůstával tam dlouho do noci. Potom jen odpočíval a jedl. Spolubratři vyčerpaného Antonína odvedli do Camposanpiera, města několik kilometrů vzdáleného od Padovy. Ubytovali se na majetku hraběte Tisa, který se díky Antonínovým kázáním odvrátil od nevázaného života. Z vděčnosti dal pro bratry postavit skromné obydlí - včetně besídky pro Antonína, aby nemusel ležet na vlhké zemi. Jednou v noci, kdy se procházel vedle Antonínova domečku, uviděl silné světlo vycházející zevnitř. Ze strachu, že hoří, se okamžitě vrátil do místnosti. Místo požáru však viděl Antonína, jak stojí a drží dítě Ježíše. Tak jak je to typické pro mystické zážitky, Antonín zahanbený, že ho viděli v

takové důvěrnosti s Ježíšem, přinutil Tisa, aby mu slíbil, že až do jeho smrti nikomu nepoví, co viděl. Tiso svůj slib dodržel, ale když příhodu po Antonínově smrti vyzradil, zpráva se rozšířila jako oheň.¹⁸ Tato událost je zřejmě nejzobrazovanějším momentem v životě sv. Antonína Paduánského. Většinou je však spíše zobrazován pouze Antonín a Jezulátko. Nicméně existují výjevy, které, stejně jako malba v klokotské oratoři, neopomněly na skutečnost přítomnosti hraběte. V Obrazové dokumentaci jsou přiloženy dva z nich. První je závěsný obraz od malíře Marcella Venusti z roku 1539-1549 (obr. č. 79), na kterém je v popředí znázorněn sv. Antonín klečící u svého breviáře, na němž stojí Jezulátko obklopené výraznou září, zatímco v levém horním rohu můžeme nalézt postavu neznámého muže. Na druhém obraze vidíme podobnou scénu, tentokrát od slavného italského malíře Tiepola (obr. č. 80), kde je Antonín opět zachycen v intimní chvíli s Jezulátkem, sledován zpoza dveří, tentokrát svým spolubratrem. Ve všech případech kde zejména o vyjádření a zobrazení něžného a intimního vztahu sv. Antonína a Jezulátka, které se mu zjevuje na otevřených stránkách jeho breviáře, to vše za tajného dohledu třetí osoby (v případě klokotské oratoře hraběte Tisa).

¹⁸ Viz <http://catholicsaints.info/anecdotes-proving-the-miraculous-power-of-saint-anthony-of-padua-by-father-joseph-anton-keller/>

13 Závěr

Cílem této teoretické práce bylo doplnit a rozšířit uměleckohistorickou část restaurátorského průzkumu v jižní oratoři kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech. Jeho cílem bylo stanovit a uchopit ikonografické zaměření cyklu výjevů, které se zde nacházejí. Důvodem byl zřejmý fakt, že v jedné z fází oprav došlo pravděpodobně k nepochopení, nebo nerespektování tématu a celkového zasvěcení tohoto prostoru (viz Praktická část Bakalářské práce). To vedlo k zásadnímu (ať již úmyslnému nebo neúmyslnému) radikálnímu pozměnění ikonografie a vizuální podoby výjevů. Vzhledem k tomu, že podobný přístup je v rámci současného trendu restaurování neobhájitelný, bylo přistoupeno k detailnější analýze ikonografie jednotlivých výjevů. Výsledky tohoto průzkumu nejsou zajímavé samy o sobě, ale tvoří účinný a nezbytný nástroj restaurátora, neboť jsou významným vodítkem, které by mělo pomoci zejména ve fázi retuší a rekonstrukcí restaurovaného objektu a zabránit jeho desinterpretaci.

14 Použitá literatura a internetové zdroje

- https://en.wikipedia.org/wiki/Anthony_of_Padua
- <http://www.st-anthony-medal.com/saint-anthony-in-art.htm>http://www.biskupstvi.cz/katalog/zobr_zasveceni.php?kod=10
- https://cs.wikipedia.org/wiki/Kategorie:Kostely_zasv%C4%9Bcen%C3%A9_svat%C3%A9mu_Anton%C3%ADnu_Padu%C3%A1nsk%C3%A9mu<http://www.christianiconography.info/anthonyPadua.html>
- <http://catholica.cz/index.php?id=2592>
- https://it.wikipedia.org/wiki/Miracolo_eucaristico_di_Rimini
- <http://pvh.ff.cuni.cz/exkurze09/referaty.html>
- <https://cs.wikipedia.org/wiki/Kata%C5%99i>
- <http://kojot.name/2007/08/02/570156-albigensti/>
- <https://cs.wikipedia.org/wiki/Provinci%C3%A1l>
- http://www.traditioninaction.org/religious/h006rp.Fishes_OReilly.html
- <http://www.minorite.cz/rad-minoritu/svati-a-blahoslaveni/svaty-antonin-z-padovy.html>
- VAŠKO, Pavel: *Svatý Antonín z Padovy* (viz <http://pvh.ff.cuni.cz/exkurze09/referaty.html>)
- ŠÍBALOVÁ, Markéta: *Kostel svatého Antonína v Padově („Il Santo) Architektura a významná umělecká díla* (viz: *V jednom společenství: životní příběhy světců*. Vyd. 2., rev., Ve Vyšehradu 1. Praha: Vyšehrad, 2009, 550 s. ISBN 978-80-7021-990-4.
- RULÍŠEK, Hynek. *Postavy, atributy, symboly: slovník křesťanské ikonografie*. 2., upr. vyd. České Budějovice: Karmášek, 2006, ca 500 s. ISBN 80-239-7434-3.
- *V jednom společenství: životní příběhy světců*. Vyd. 2., rev., Ve Vyšehradu 1. Praha: Vyšehrad, 2009, 550 s. ISBN 978-80-7021-990-4.
- OURODOVÁ, Ludmila. *Světecké obrazové cykly na jihu Čech*. Vyd. 1. České Budějovice: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích, 2011, 359 s. Monumenta, sv. č. 3. ISBN 9788085033366.
- Ourodová L.: *Klokoty: Poutní místo, Tábor 2013*
- Matulík, Alois, Pamětní text, uložený v makovici ve věži nad presbytářem klokotského kostela. 31, srpna 1971.

- Rytíř, F., Kronika klokotského kostela, kronika psána od roku 2006, uložena u autora
- Restaurátorský průzkum a dokumentace: Restaurování nástěnných maleb v západní části kostela nanebevzetí panny marie v klokotech, Lucie Bartůňková a Jan Vojtěchovský, Litomyšl 2012
- MORA, Paolo; MORA, Laura; PHILIPPOT, Paul. Conservation of Wall Paintings. ICCROM, 1984. ISBN 0-408-10812-6.
- Restaurátorský průzkum a dokumentace: Restaurování nástěnných maleb v kupoli presbytáře, Lucie Bartůňková a Jan Vojtěchovský, Restaurátorská dokumentace, Litomyšl 2013
- HOŠEK, Jiří; MUK, Jan. Omítky historických staveb. Praha: SPN, 1989. ISBN 8004-23349-x.

15 Grafická příloha

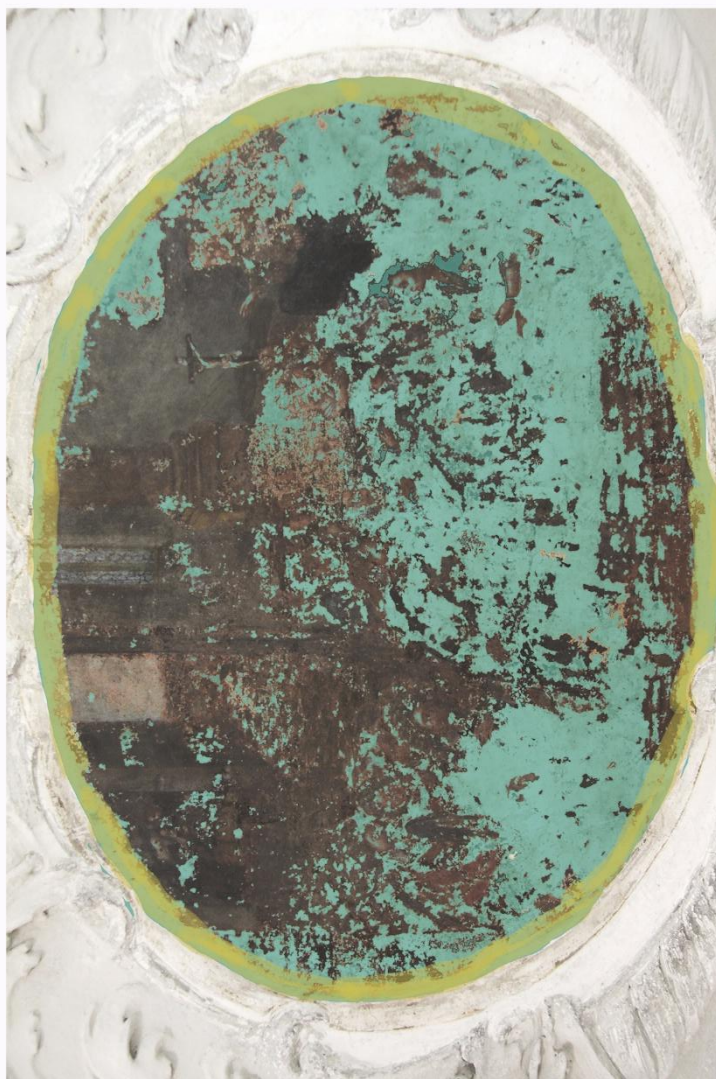
Poškození:

 Ztráta barevné vrstvy

 Znečistění vápnem

Provedené zásahy:

 Tmely

Poškození:

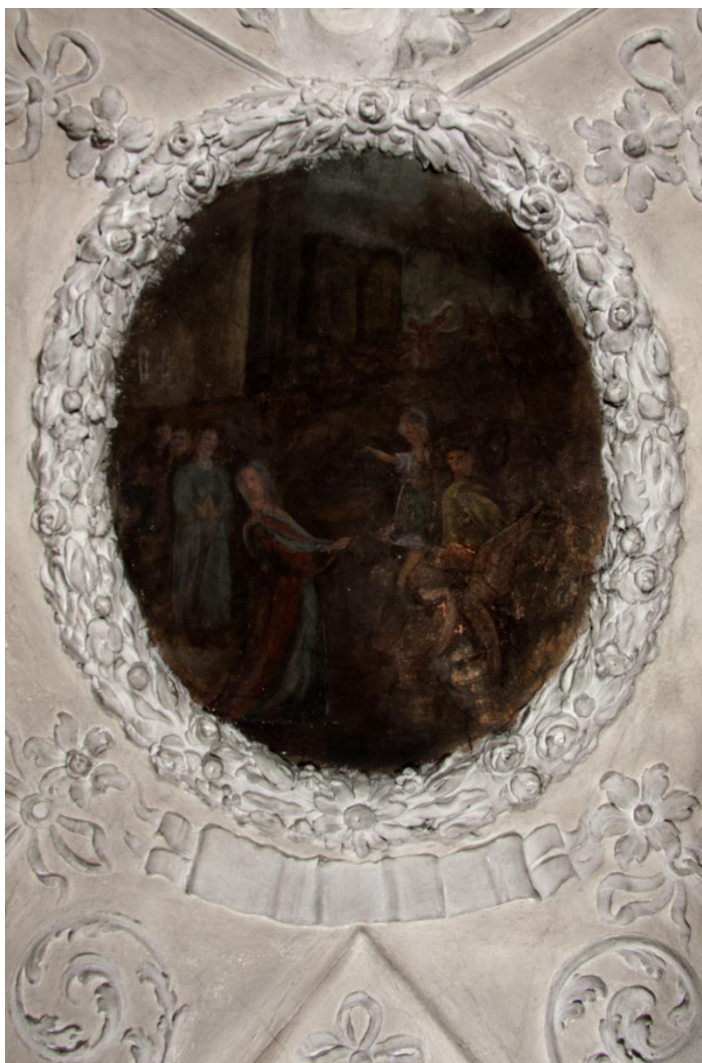
Ztráta barevné vrstvy

Znečištění vápnem

16 Obrazová příloha

16.1 Centrální výjev

Obr. č. 1 Centrální výjev, postava ženy v modro-červených šatech, pravděpodobně Panny Marie, která vztahuje ruku k postavě vpravo – klečícímu andělovi. Po levé straně se nachází trojice postav, vpravo se za postavou anděla rýsuji postavy dvě, pod štukovým věncem je patrna nápisová páska. Stav před restaurováním

Obr. č. 2 Malba je pokryta pavučinami, vrstvou prachového depozitu (sazí). Stav před restaurováním

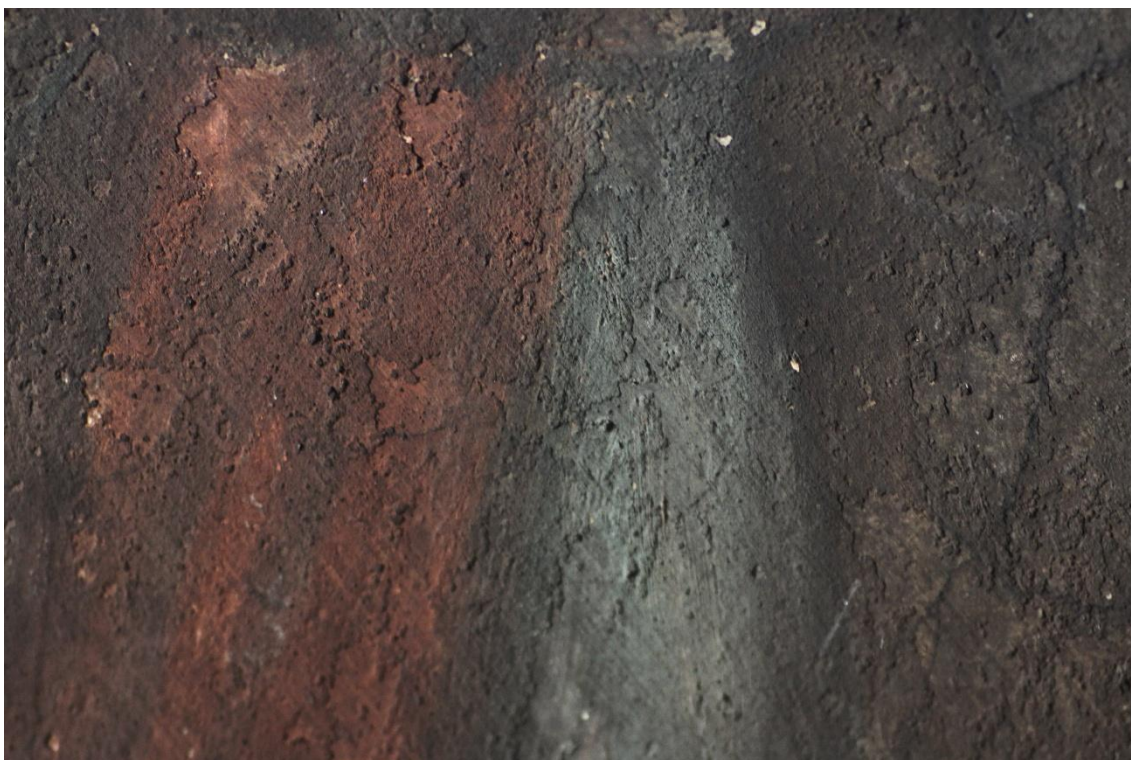
Obr. č. 3 Pravá dolní polovina výjevu, na malbě jsou patrné praskliny a části opadané barevné vrstvy. Stav před restaurováním.

Obr. č. 4 Nápisová páska pod centrálním výjevem překryté vápenným nátěrem. Stav před restaurováním.

Obr. č. 5 Levá dolní polovina centrálního výjevu, detail poškození barevné vrstvy, malba je pokryta pavučinami, vrstvou prachového depozitu a sazí. Stav před restaurováním.

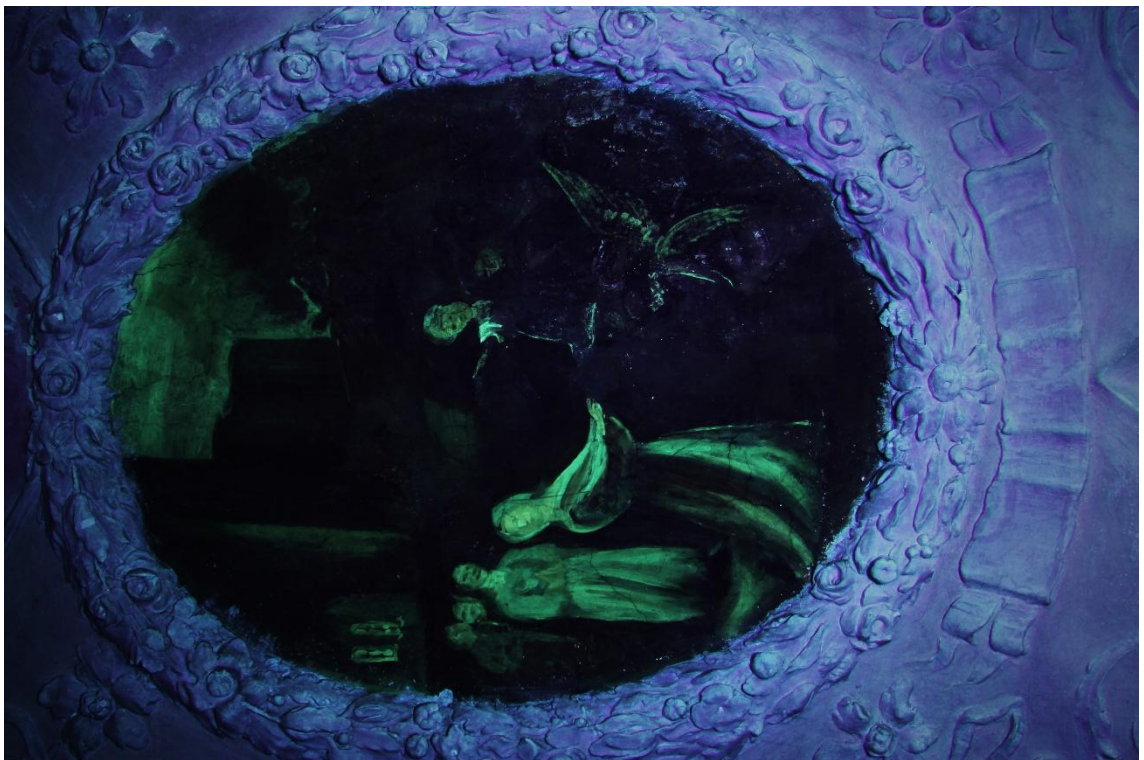
Obr. č. 6 Levá dolní polovina centrálního výjevu, detail poškození barevné vrstvy, je patrné silné znečištění depositem (sazemi), ztráta adheze s podkladem. Z reliéfní struktury je patrné, kde je originál přítomen a kde chybí. Stav před restaurováním.

Obr. č. 7 Pravá dolní část výjevu, detail poškození, na malbě pozorujeme praskliny omítky a přemalbu. Stav před restaurováním

Obr. č. 8 Pohled na centrální výjev v umělém bílém světle. Stav před restaurováním.

Obr. č. 9 Průzkum v UV světle. Lumínujícími částmi malby je pravděpodobně zinková běloba. Originál naopak luminuje v celé ploše díky pojivu.

Obr. č. 10 Zkouška čištění prachového depositu (sazí) pomocí latexové houby *Akapad*

Obr. č. 11 Průběh čištění prachového depositu (sazí) pomocí latexové houby *Akapad*.

Obr. č. 12 Detail výjevu. Zkouška snímání přemaleb a nečistot pomocí rozpouštědlového gelu.

Obr. č. 13 Průběh snímání přemaleb a nečistot pomocí rozpouštědlového gelu. Pravá část malby byla vyčištěna, zatímco v levé části zůstávají přemalby s rezistentními nečistotami.

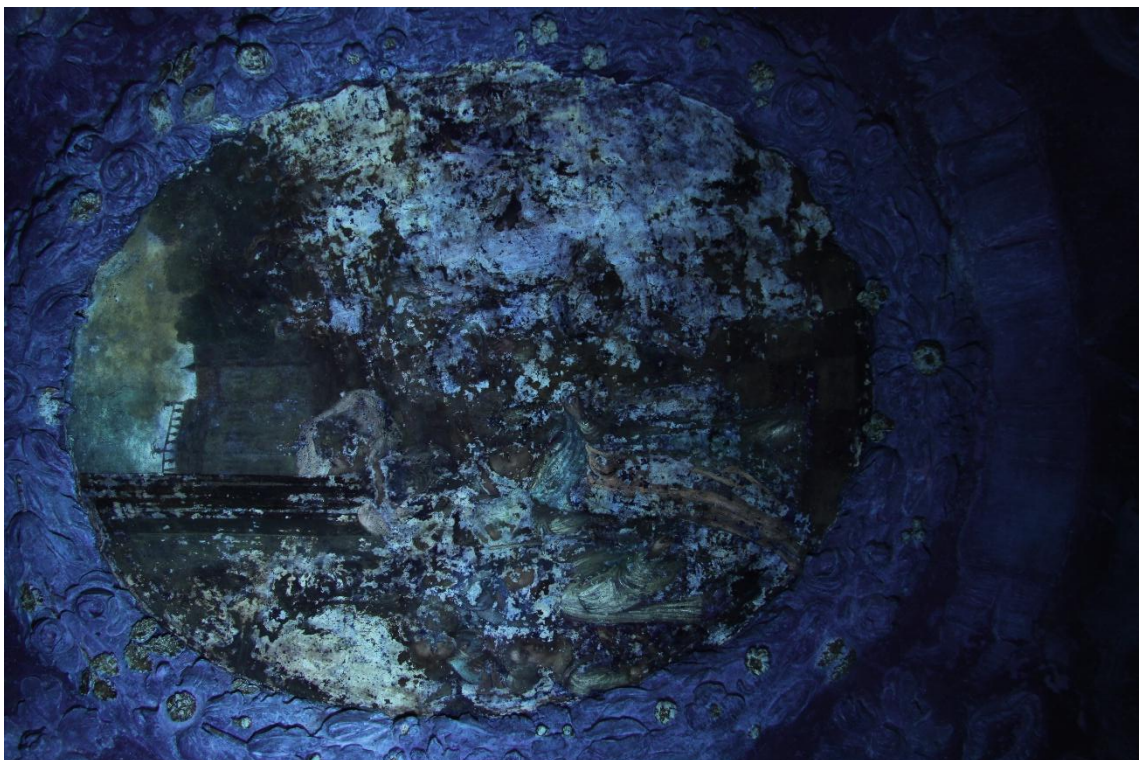
Obr. č. 14 Průběh snímání přemalby pomocí rozpouštědlového gelu. Horní část malby byla vyčištěna, zatímco v dolní části zůstávají přemalby s rezistentními nečistotami.

Obr. č. 15 Pohled na centrální výjev. Stav před čištěním pomocí rozpouštědlového gelu.

Obr. č. 16 Pohled na centrální výjev. Stav po prvním čištění pomocí rozpouštědlového gelu.

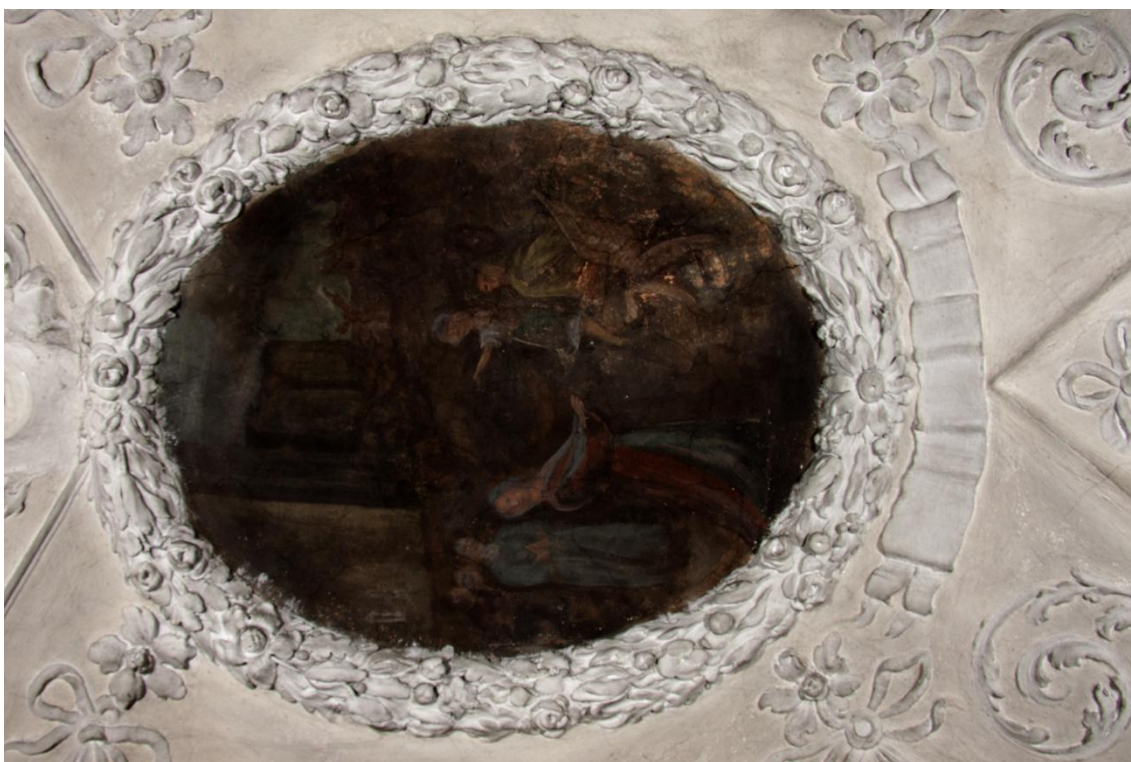
Obr. č. 17 Kontrola míry čištění v UV světle. Došlo ke zvýraznění zbytků přemalob, které se jeví místy tmavší oproti okolní malbě.

Obr. č. 18 Detail výjevu. Stav po čištění a tmelení probarveným jemným tmelem, jenž byl přizpůsoben barevnosti podkladu.

Obr. č. 19 Průběh retušování. Scelování opadávajících míst malby.

Obr. č. 20 Stav před restaurováním

Obr. č. 21 Stav po restaurování, rekonstrukci první nejstarší vrstvy povrchové úpravy štukové výzdoby a barevné štukové nápisové pásy.

Obr. č. 22 Detail výjevu. V průběhu restaurování došlo k objevu Sv. Antonína Paduánského pod přemalbou pravděpodobné Panny Marie. Stav po restaurování.

Obr. č. 23 Detail výjevu. V průběhu restaurování došlo k objevu klečícího osla pod přemalbou klečícího anděla. Stav po restaurování.

16.1.1 Štukový věnec kolem centrálního výjevu

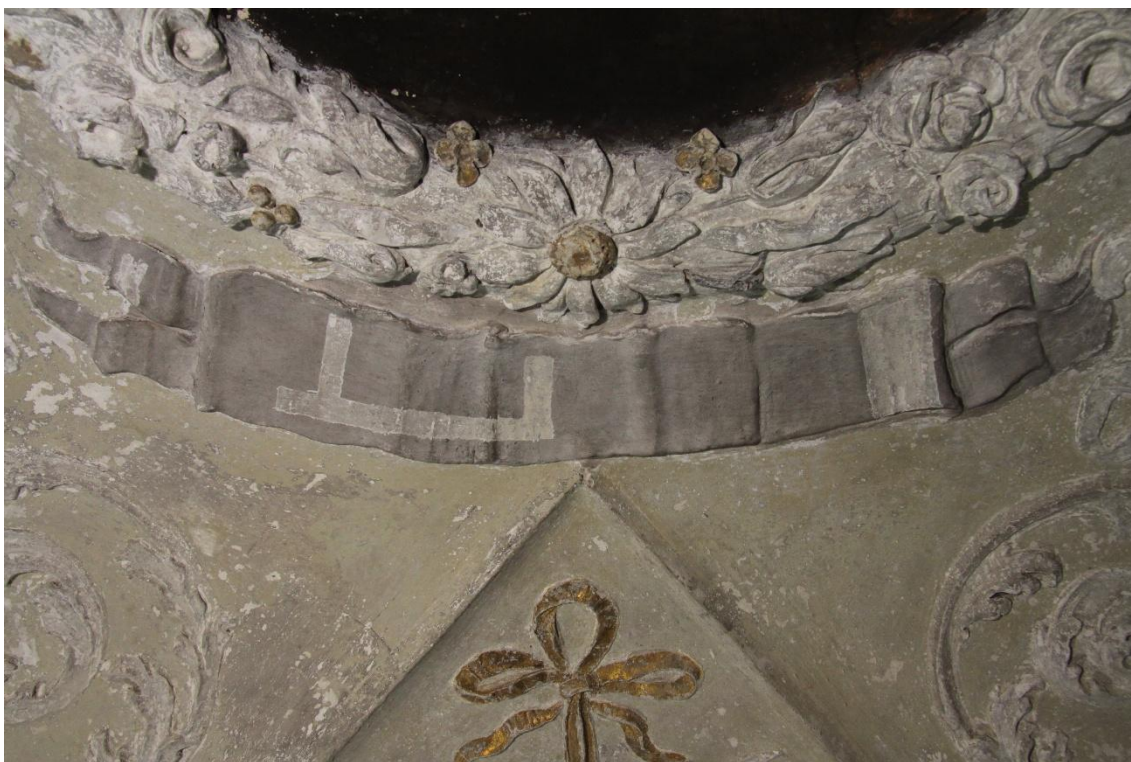

Obr. č. 24 Detail štukového věnce lemujícího centrální výjev. Levá část malby byla přetřena silným nátěrem, který deformoval modelaci štku, zatímco pravá část štku je očištěna mechanicky. Můžeme pozorovat detailnější modelaci štku a odhalující se pozlacené štukové prvky.

Obr. č. 25 Detail štukového věnce lemujícího centrální výjev. Zlacené partie, včetně štukových prvků byly retušovány slídovými pigmenty, pojenými v arabské gumě. Stav po restaurování.

16.1.2 Nápisová páska pod centrálním motivem

Obr. č. 86 Detail nápisové pásky pod centrálním výjevem. Sonda čištění pomocí skalpelu.

Obr. č. 27 Detail nápisové pásky pod centrálním výjevem. Průběh čištění. Odhalení barevné vrstvy a nápisové části.

Obr. č. 28 Stav po rekonstrukci barevné vrstvy nápisové pásky.

16.2 Kápě v severní části oratoře

Obr. č. 29 Trojboká výseč umístěná v severní části oratoře je opatřena v celé ploše štukovými prvky opatřené bílým nátěrem. Na obou stranách se nachází dvojice rohů hojnosti, z kterého vychází trsy ovocných plodů (hrušek, hroznového vína) a akantové listy rámuující horní část výjevu. Na malbě nelze přes míru znečištění rozpoznat téma malby, pouze několik obrysů postav dolní polovině. Pod výjevem se nachází tabule ohraničená jednoduchým štukovým rostlinným rámcem. Stav před restaurováním.

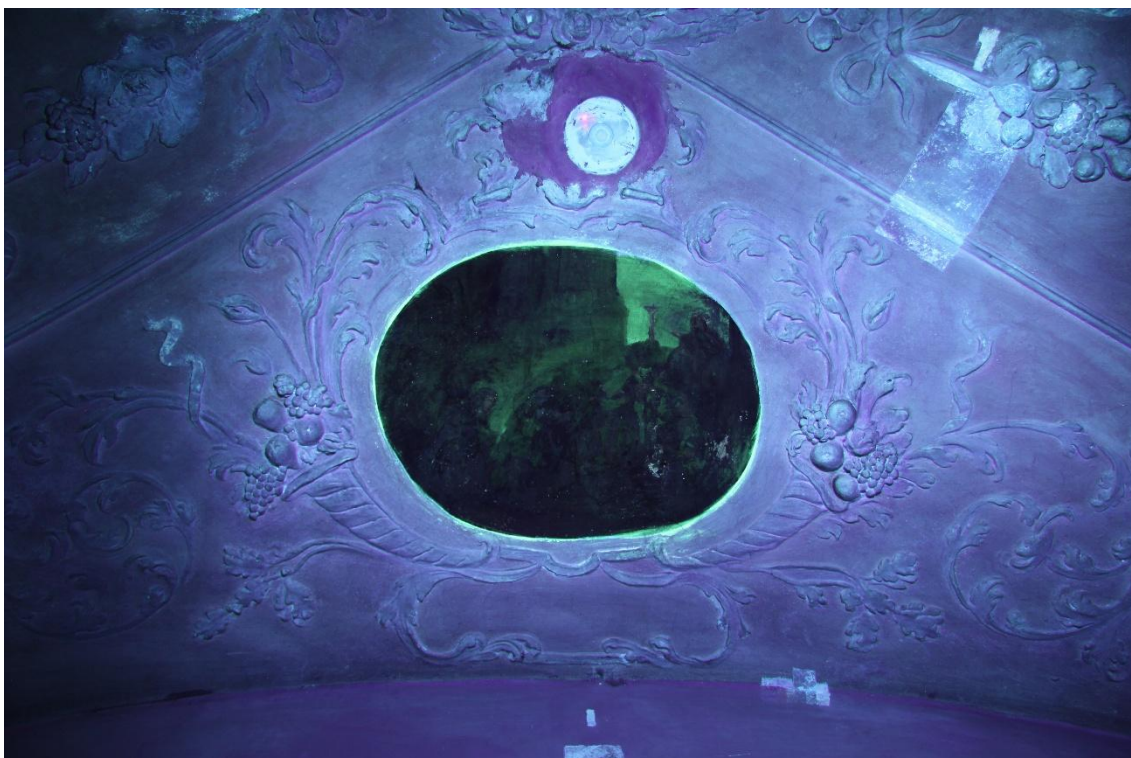
Obr. č. 30 Malba je pokryta pavučinami, vrstvou prachového deponátu (sazí). Jsou patrné praskliny a části opadané barevné vrstvy. Stav před restaurováním.

Obr. č. 31 Levá dolní polovina výjevu, detail poškození barevné vrstvy, silné znečištění deponátem (sazemi), ztráta adheze s podkladem, je patrna reliéfní struktura poškozené barevné vrstvy. Stav před restaurováním.

Obr. č. 32 Pohled na centrální výjev umělem bílém světle. Stav před restaurováním.

Obr. č. 393 Průzkum v UV světle. Došlo zvýraznění přemalob tak originální malby. Výraznou luminiscenci ale pozorujeme i v okolí malby, což by nasvědčovalo na použití organického pojiva.

Obr. č. 34 Zkouška čištění prachového depositu (sazí) pomocí latexové houby *Akapad*.

Obr. č. 35 Průběh mechanického čištění. Čištění bylo provedeno pomocí čistící latexové houby *Akapad*.

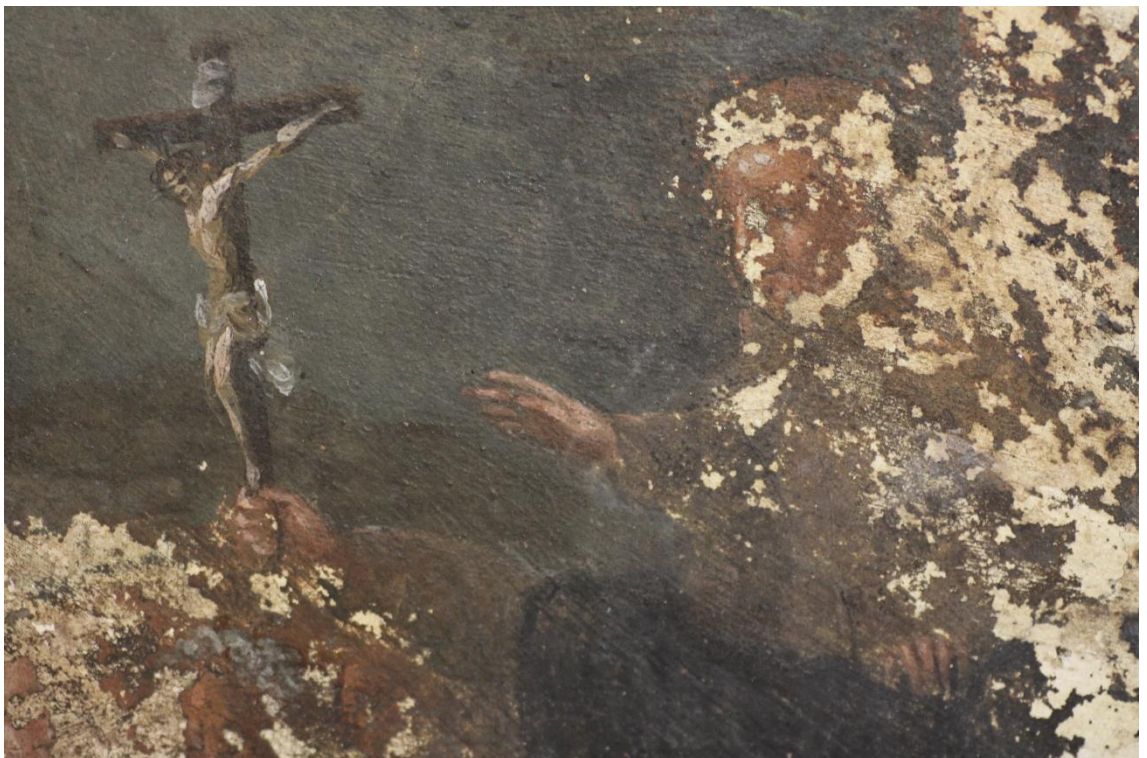
Obr. č. 36 Zkouška čištění okolí malby, které bylo překryto vápenným nátěrem pomocí skalpelu. Můžeme pozorovat zbytky zlacení v orámování malby.

Obr. č. 37 Stav po dočištění pomocí čistící latexové houby *Akapad*. Okolí malby, které bylo překryto vápenným nátěrem odstraněno pomocí skalpelu.

Obr. č. 38 Průběh snímání přemalby pomocí rozpouštědlového gelu. Horní část malby byla vyčištěna, zatímco v dolní části zůstávají přemalby s rezistentními nečistotami.

Obr. č. 39 Detail průběhu snímání přemalby pomocí rozpouštědlového gelu. Na malbě jsou dobře patrné části se ztrátou originální barevné vrstvy.

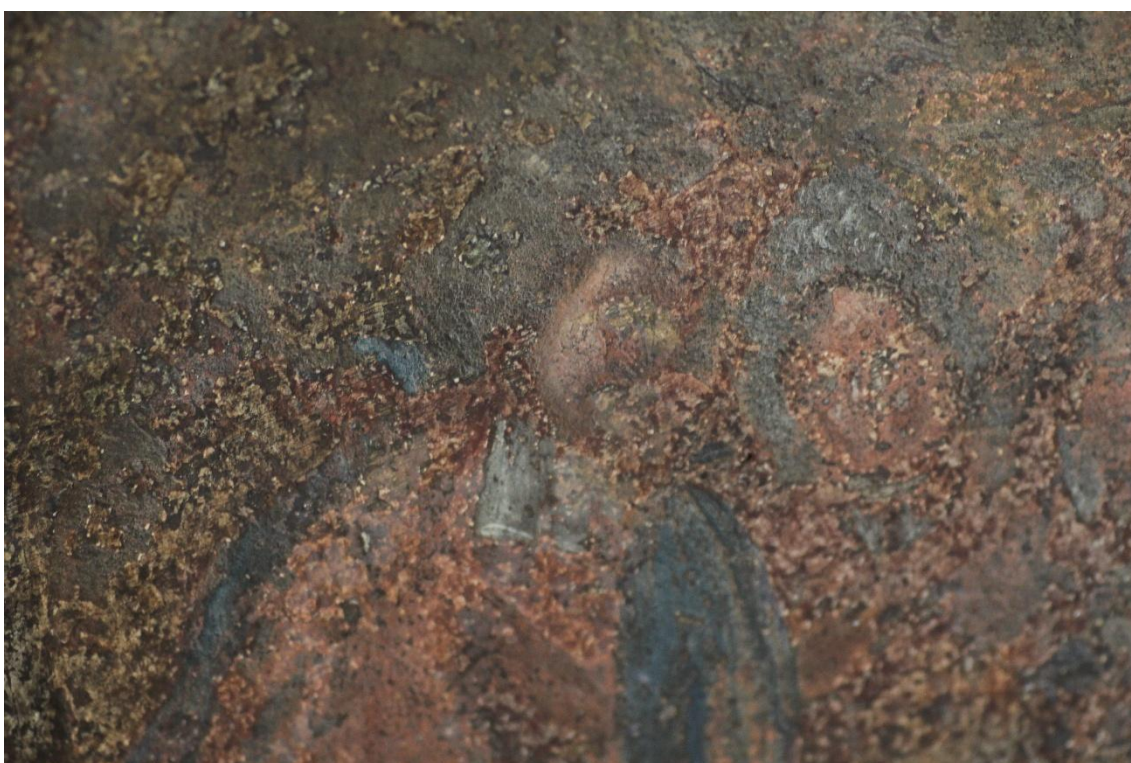
Obr. č. 40 Pohled na lunetu. Stav po prvním čištění pomocí rozpouštědlového gelu. Můžeme pozorovat pasáže se ztrátou originální barevné vrstvy.

Obr. č. 41. Kontrola míry čištění v UV světle. Došlo ke zvýraznění zbytků přemaleb, které se jeví místy tmavší oproti okolní malbě.

Obr. č. 4102 Průběh retušování. Scelení opadáných míst malby.

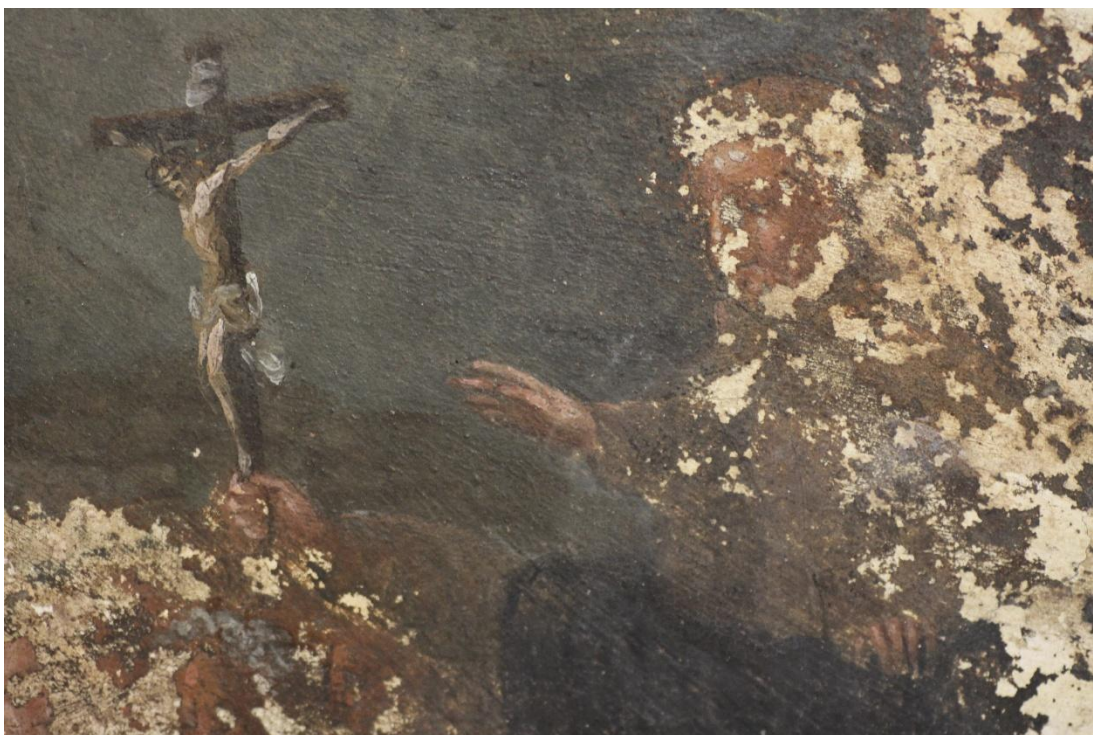
Obr. č. 113 Detail průběhu retušování. Scelení opadáných míst malby.

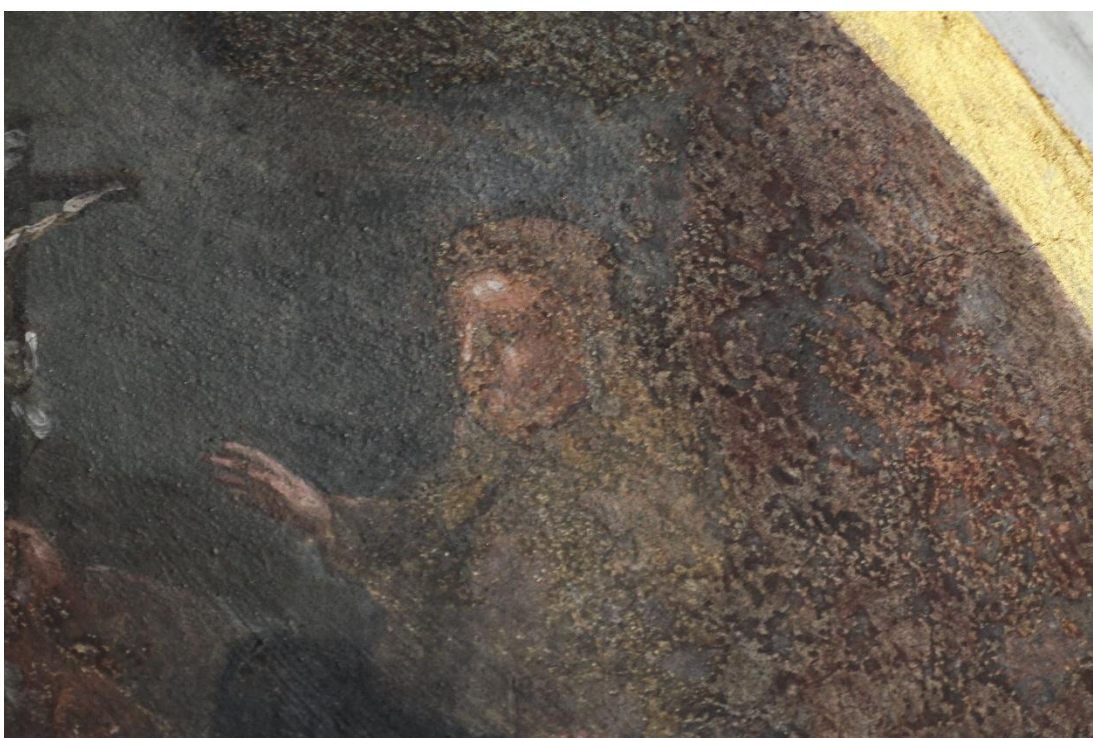
Obr. č. 44 Stav před restaurováním

Obr. č. 45 Stav po restaurování. Zlacené partie, včetně štukových prvků byly retušovány slídovými pigmenty, pojenými v arabské gumě.

Obr. č. 4126 Detail stavu v průběhu restaurování.

Obr. č. 47 Detail stavu po restaurování.

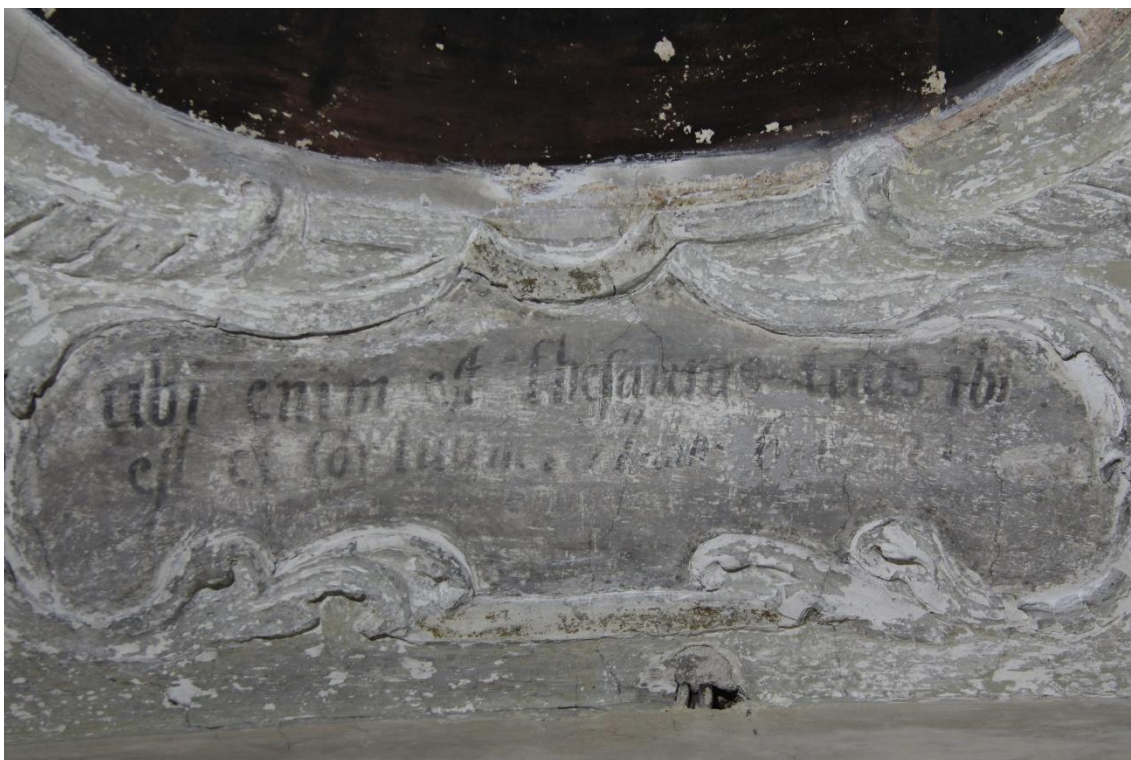
16.2.1 Nápisové zrcadlo v severní části oratoře

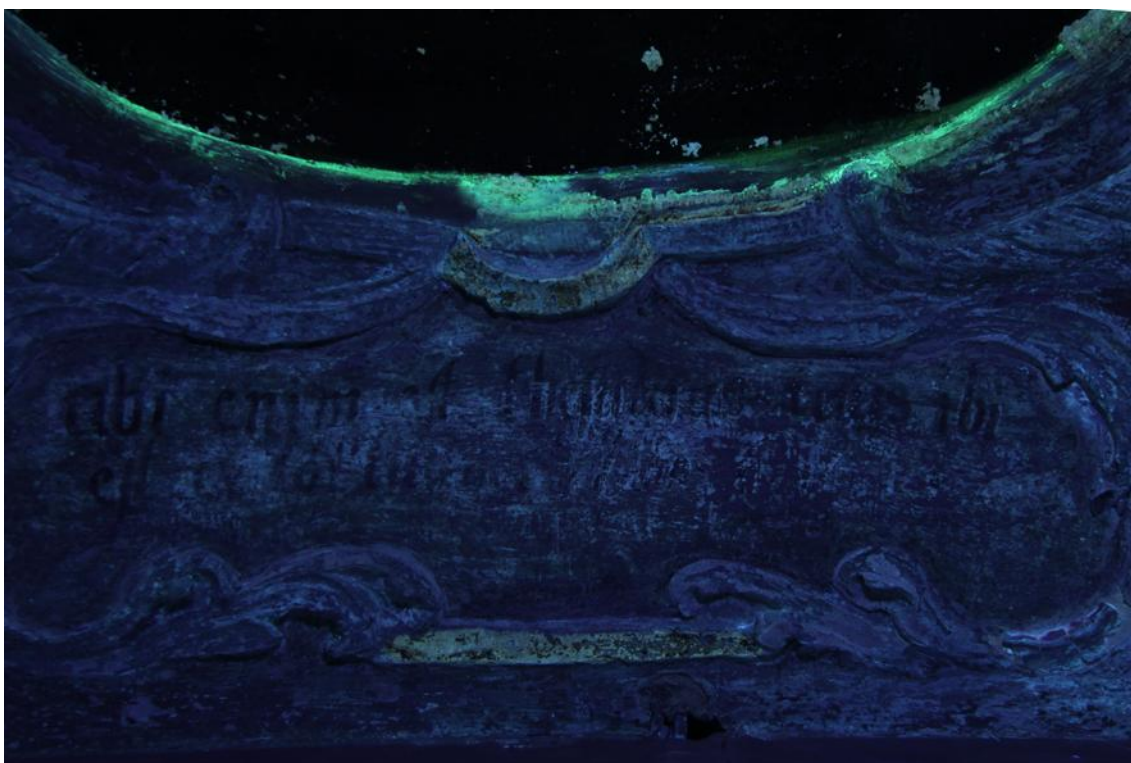
Obr. č. 48 Sonda v nápisové části zrcadla. V místě sondy pozorujeme část původního textu.

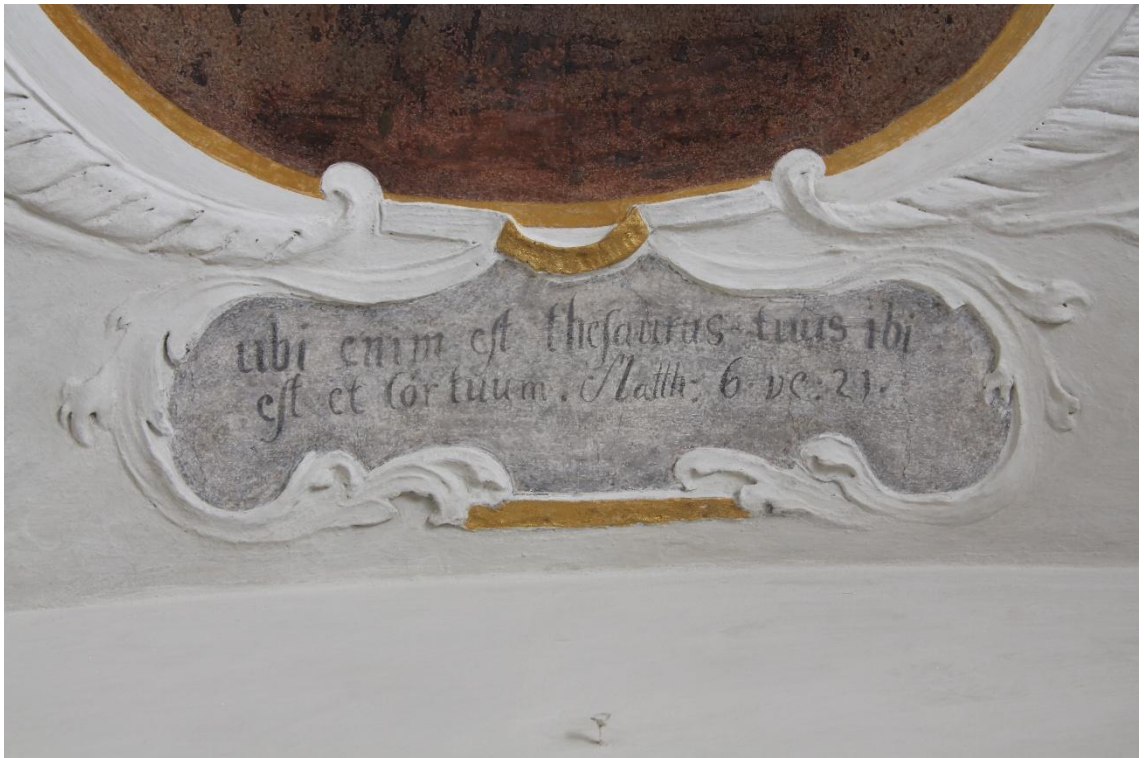
Obr. č. 49 Průběh mechanického čištění. Čištění bylo provedeno pomocí skalpelu.

Obr. č. 50 Pohled na nápisové zrcadlo v umělém bílém světle. Stav po odkrytí.

Obr. č. 51 Pohled na nápisové zrcadlo v UV světle. Došlo ke zvýraznění a čitelnosti písma.

Obr. č. 52 Stav po restaurování. Rekonstrukce nápisové části: „ubi enim est thesaurus vester tuus ibi est et Cortuum. Matth: 6. ve: 21. Zlacené partie, včetně štukových prvků byly retušovány slídrovými pigmenty, pojenými v arabské gumě.

Obr. č. 53 Stav po restaurování. Celkový pohled na výjev.

16.3 Obrazová příloha k teoretické části

Obr. č. 54 - zobrazení setkání sv. Františka z Assisi se sv. Antonínem Paduánským

Giotto di Bondone, Legenda o sv. Františkovi 18. Zjevení v Arles. 1297-1300 Fresco, 270 x 230 cm,

Obr. č. 55 – scéna ze života sv. Antonína: Sv. Antonín káže knížeti Ezzelinovi

*Carlo Francesco Nuvelone, 1655, olej na plátně, 218 x 192 cm, kostel San Francesco Grande, Milán,
Foto: <http://luzzanarestaurisrl.it/restauro-tele/item/155-chiesa-di-sant-alessandro>*

Obr. č. 56 – příklad zobrazení sv. Antonína a poukázání na jeho význam. Zde ve společnosti Františka z Assisi, Bernarda Sienského, sv. Jáchyma a sv. Anny, a dalších. Sv. Antonín jako druhý zleva, tradičně jako mladý muž s františkánskou kutnou, lilií a knihou v ruce.

Alvise Vivarini, Sacra Conversazione tra la Vergine ed il Bambino ed i SS. Ludovico di Tolosa, Antonio di Padova, Anna, Gioacchino, Francesco d'Assisi e Bernardino da Siena, 1480, tempera na dřevě, 175 x 196 cm, Gallerie dell'Accademia, Venezia Foto: Wikimedia (Sailko)

Obr. č. 58 – příklad klasického zobrazení sv. Antonína Paduánského s knihou v ruce a stonkem bílé lilie jako symboly čistoty a vzdělanosti tohoto svěťce

Bartolomeo Vivarini: Svatý Antonín Paduánský. Foto: <http://www.theanglocatholic.com/2012/06/st-anthony-of-padua/>

Obr. č. 57 – Jeden z příkladů klasického zobrazení sv. Antonína s Jezulátkem, které svírá v náručí

.Guercino. Sv. Antonín a Jezulátko, 1656. olej na plátně, 91x74 cm, Soukromá sbírka, Foto: Web Gallery of Art

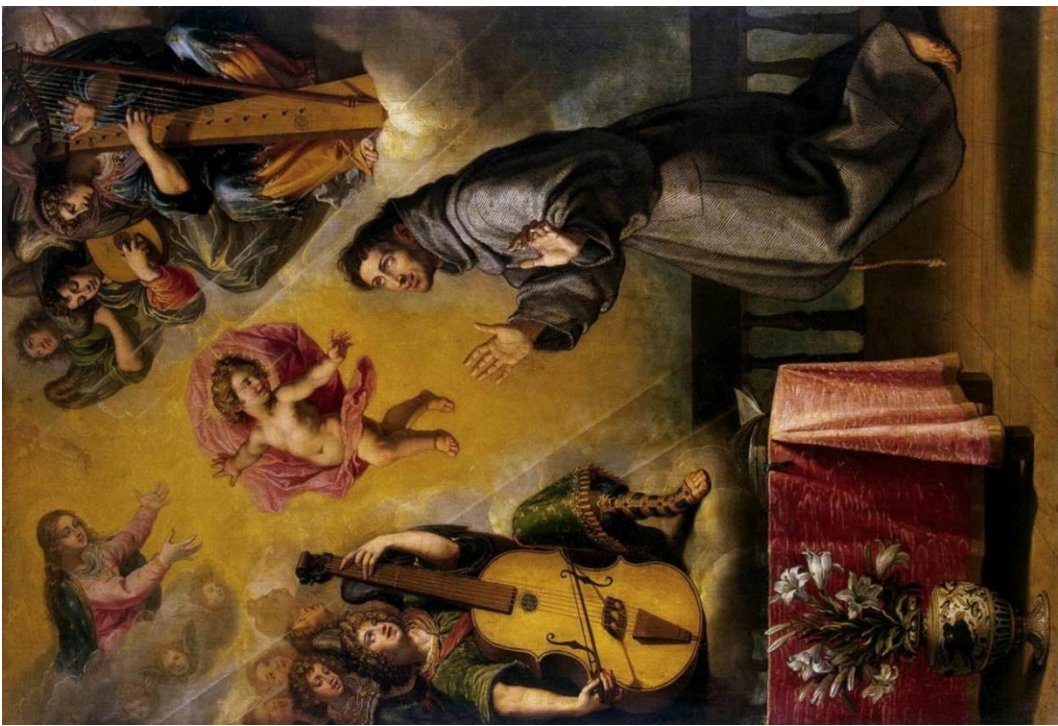
Obr. č. 59- Sv. Antonín zobrazen s knihou v jedné ruce a s plameny v ruce druhé – jako symboly zápalu pro víru v Boha

Benozzo Gozzoli, Sv. Antonin Paduánský. 1450. freska. Basilica of Santa Maria in Aracoeli, Ří. Foto: Web Gallery of Art

Obr. č. 60 – výjev znázorňující jeden ze zázraků v životě sv. Antonína – vzkříšení mrtvého dítěte

Piero della Francesca, Sv. Antonín oživuje dítě, freska, 1480, Cyklus o Antonínu Paduánském. Galleria Nazionale dell'Umbria, Perugia. Foto: Wikimedia

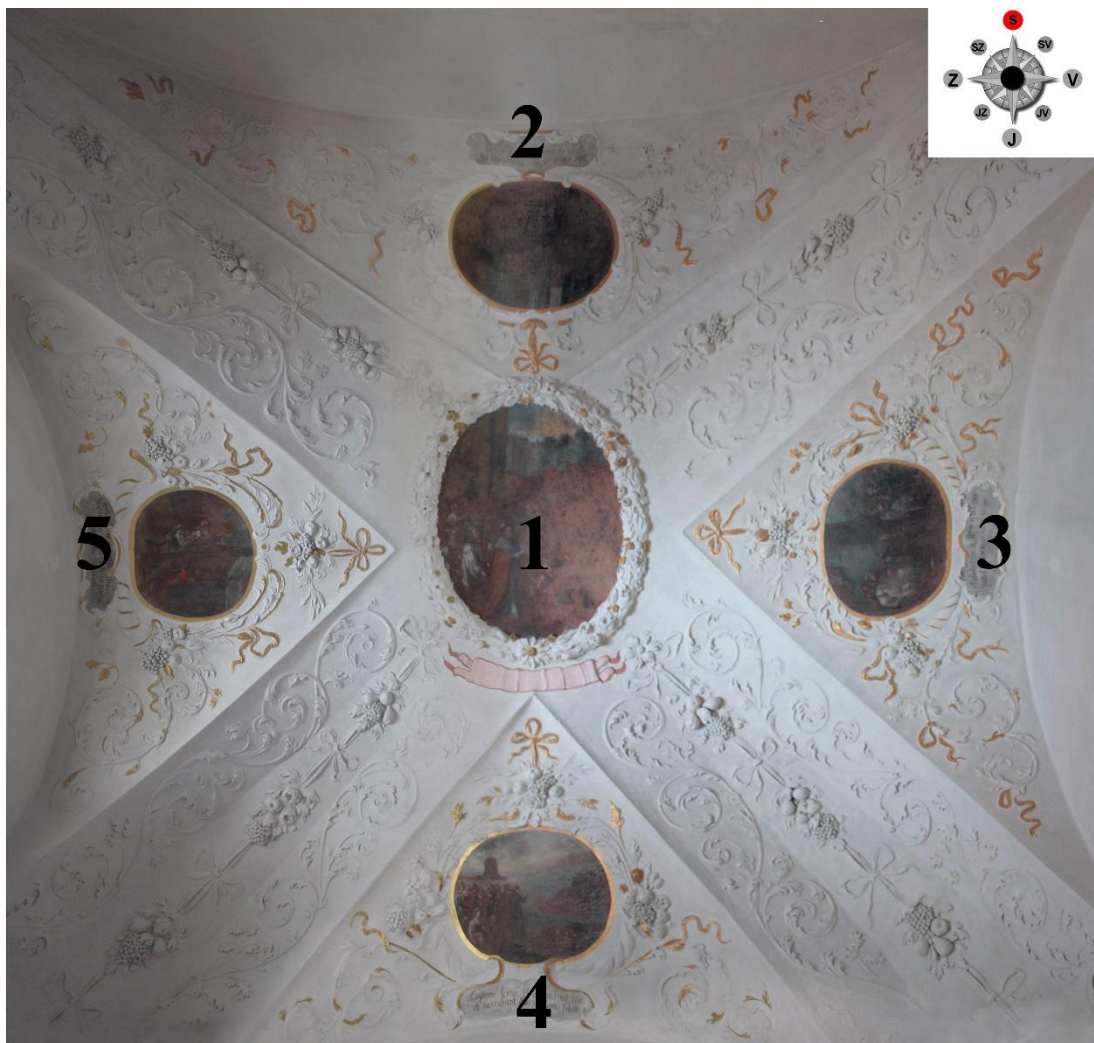
Obr. č. 62 – Sv. Antonín zobrazen při svém vidění. Další ze způsobů jeho zobrazení.

Vincenzo Carducci. Vidění sv. Antonína. 1631. olej na plátně. 227x170 cm. Hermitage Museum, Foto: Wikimedia

Obr. č. 61 – Výtvarné ztvárnění zářaku v životě sv. Antonína – Antonín utiňuje bouři

Sv. Antonín tiší bouři. Bratři z Limburka. Illuminace. 1408. Metropolitan Museum of Art, New York City. Foto: Wikimedia

Obr. č. 63 – celkový pohled do klenby oratoře kostela v Klokotech. Grafické označení jednotlivých výjevů.

Obr. č. 64 – Centrální výjev v oratoři kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech. Celkový pohled.

Obr. č. 65 – Centrální výjev v oratoři kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech. Detail postavy sv. Antonína Paduánského třímajícího v ruce hostii

Obr. č. 66 – centrální výjev v oratoři kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech. Detail pravé části malby, kde se nachází fragmenty oslice.

Obr. č. 67- Joseph Heintz, Zázrak s oslicí, 1. pol. 17. století. Olej na plátně. Basilica de Santi Giovanni e Paolo. Benátky.

Foto: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Joseph_Heintz_\(II\)_- St_Antony_of_Padua_-_The_Miracle_of_the_Mule_-_WGA11335.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Joseph_Heintz_(II)_- St_Antony_of_Padua_-_The_Miracle_of_the_Mule_-_WGA11335.jpg)

Obr. č. 68 - Domenico Beccafumi. Svatý Antonín a zázrak s oslicí. 1973. Olej na dřevě. 32,5 x 51,5 cm. Musée du Louvre. Foto: Wikimedia

Obr. č. 69 – 2. výjev v oratoři kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech. Celkový pohled

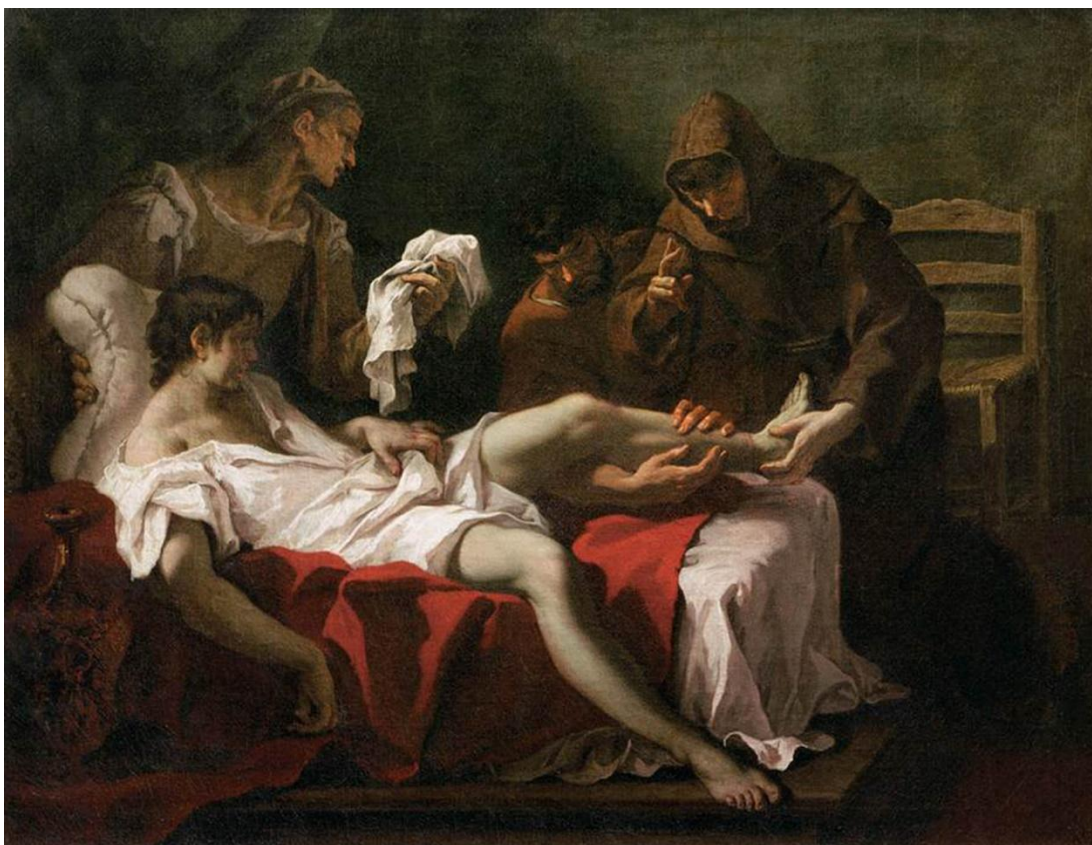
Obr. č. 70 – Tullio Lombardo. Zázrak se srdcem lichváře. 1520-25, mramor, 130 x 245 c, Basilica di Sant'Antonio, Padua, Foto: Web Gallery of Art

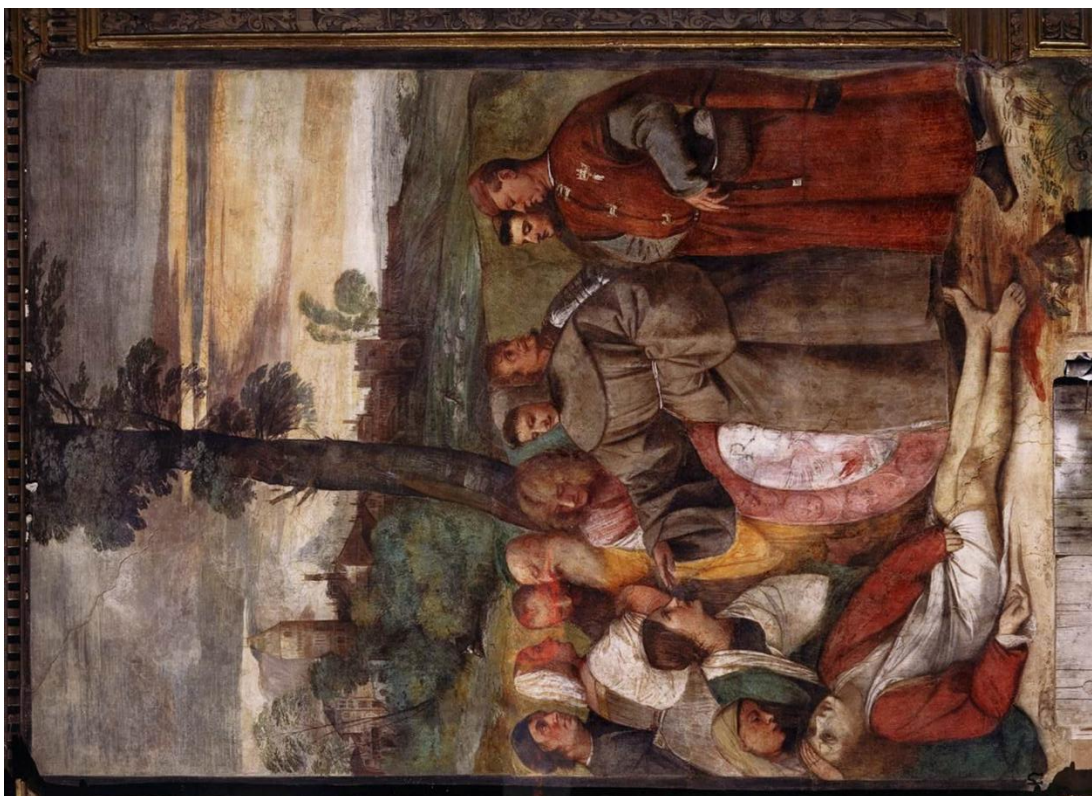
Obr. č. 71 - 3. výjev v oratoři kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech. Celkový pohled

Obr. č. 72 - 3. výjev v oratoři kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech. Detail postavy sv. Antonína Paduánského žehnajícího gestem kříže nad nohou mladíka.

Obr. č. 73- Sebastiano Ricci: Sv. Antonín z Padovy uzdravuje mladíka. Cca 1690. Olej na plátně. 98 x 124 cm. Musée Louvre. Paříž. Foto: Web Gallery of Art

Obr. č. 74 - Tiziano Vecellio. Uzdravení rozhněvaného syna. 1511. freska. 340 x 207 cm. Scuola del Santo. Padova. Foto: Web Gallery of Art

Obr. č. 75 - 4. výjev v oratoři kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech. Celkový pohled

Obr. č. 76 - Girolamo Tessari Sv. Antonín káže rybám, 1508, freska, 650x433 cm, Padova.

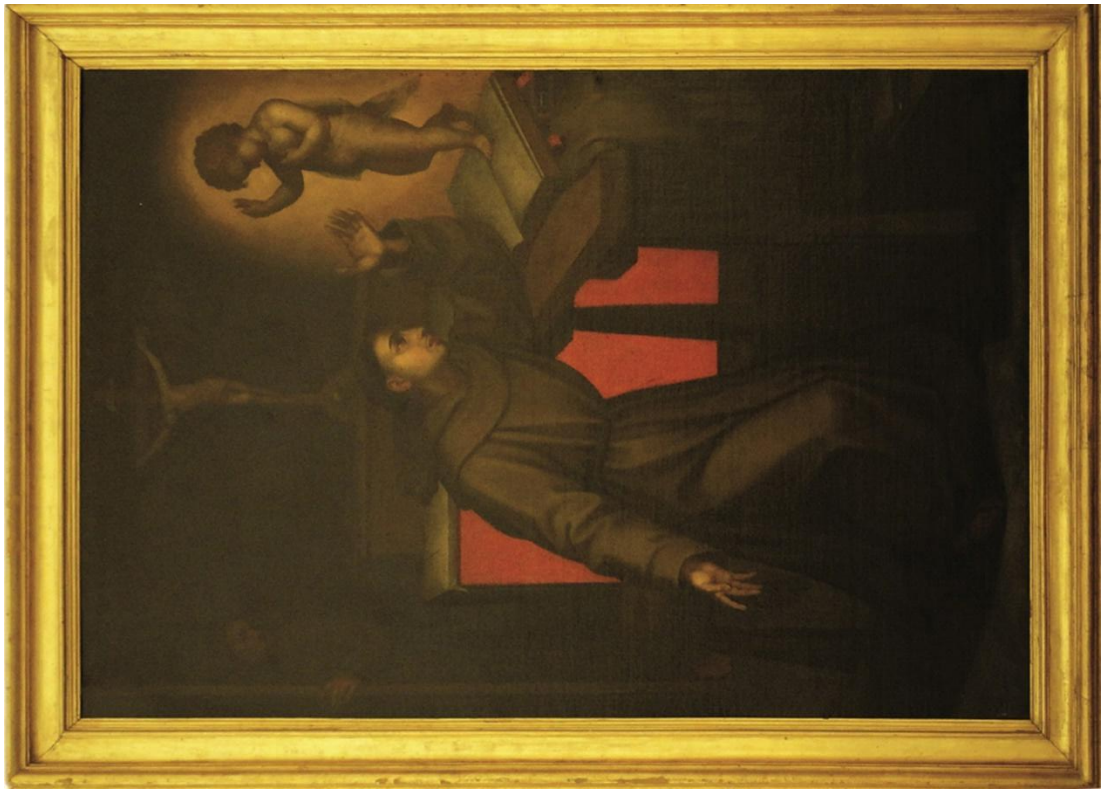
Foto: Web Gallery of Art

Obr. č. 77 - Paolo Veronese. Svatý Antonín káže rybám. 1580. Olej na plátně. 104 x 150 cm. Galleria Borghese. Řím. Foto: Web Gallery of Art

Obr. č. 78 - 5. výjev v oratoři kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech. Celkový pohled

Obr. č. 79 - Marcello Venusti, Svatý Antonín Paduánský a Jezulátko, cca. 1539-1549, olej na plátně, 187 x 129 cm. Istituto Portoghese di Sant'Antonio in Rome. Foto:<http://www.riha-journal.org/articles/2014/2014-jul-sep/nelson-novoa-legitimacy>

Obr. č. 80 - Giovanni Battista Tiepolo, Svatý Antonín a Jezulátko. 1767 – 1769. 225 x 179 cm. Museo del Prado, Madrid. Foto: PD Art

17 Textová příloha

Chemicko-technologický průzkum vzorků nástěnné malby Klokoty, kostel Nanebevzetí Panny Marie

Zadavatel průzkumu:

Ateliér restaurování a konzervace nástěnné malby a sgrafita
Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice

Odpovědný restaurátor / student:

Mgr. art. Jan Vojtěchovský / Petr Šimánek (4. ročník)

Specifikace objektu, lokalizace objektu:

Klokoty, kostel Nanebevzetí Panny Marie
zadní část kostela, centrální výjev - nástěnná malba uvnitř zrcadel

Zadání průzkumu, odběr vzorků:

Počet dodaných vzorků: 3, odběr provedl restaurátor
Cíle průzkumu: stratigrafie a složení povrchových úprav

Tab. 1: Přehled vzorků, označení, popis, lokalizace a zadání.

Evidenční číslo	Označení, lokalizace, popis
7752	VM1: P. Maria, pokrývka hlavy, evidentní přemalba, modrá barva. Cíl: porovnání pigmentu originální modré a přemalby.
7753	VM2: Světlá část pozadí (nebe), pravý horní roh výjevu Cíl: porovnání běloby originálu a přemalby
7754	VM3: Červené roucho Panny Marie, levý dolní roh. Cíl: porovnání pigmentu originálního červeného pigmentu a pigmentu přemalby

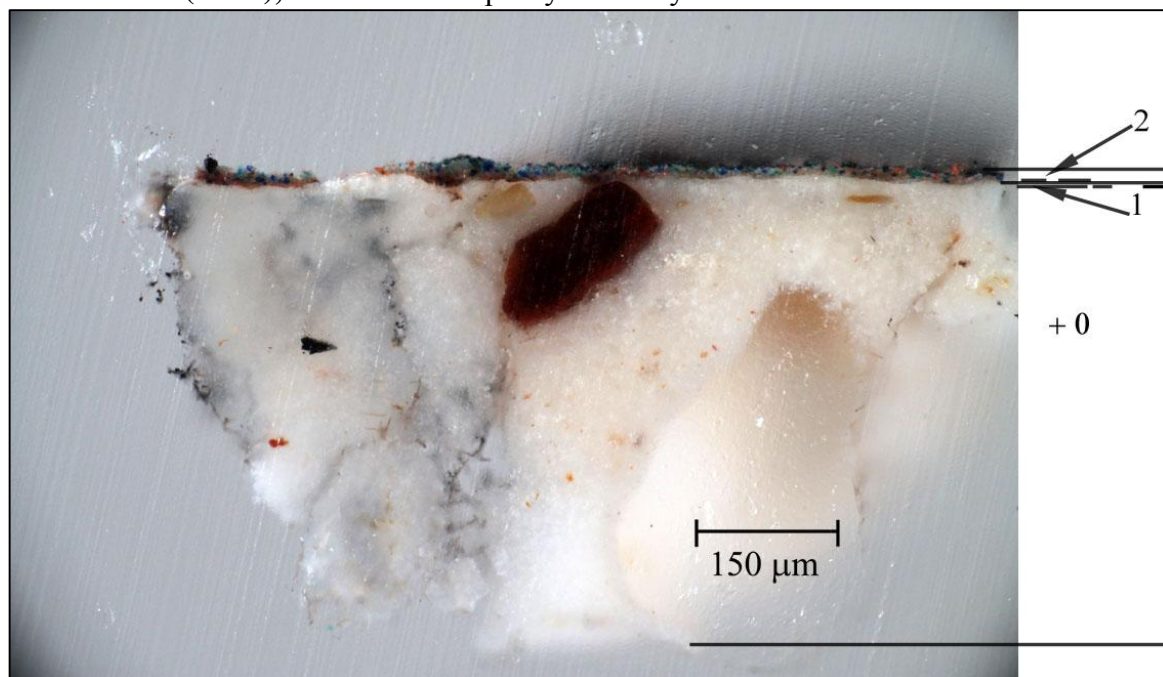
Metodika průzkumu:

- ***Stratigrafie povrchových úprav***
Studium stratigrafie povrchových úprav bylo provedeno s využitím ***optického mikroskopu*** Eclipse LV100D-U (Nikon) v dopadajícím viditelném, UV a modrém světle na připravených nábrusech. Pro mikroskopické pozorování byly vzorky zality do pryskyřice PolyLite 3203200 s tvrdidlem Norpol Peroxide 1. Po vytvrzení pryskyřice byly vybroušeny příčné řezy vzorků. Jako imerzní kapalina byla při pozorování použita demineralizovaná voda. Nábrusy byly fotograficky zdokumentovány digitálním fotoaparátem Canon 1000D.

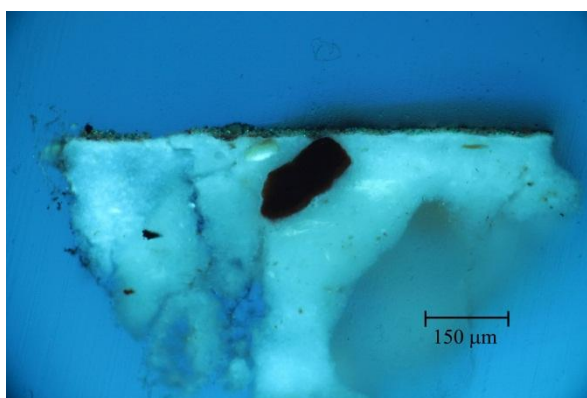
- ***Materiálový průzkum – elektronová mikroskopie s prvkovou analýzou***
Materiálový průzkum byl proveden na základě určení prvkového složení vybraných částí vzorků pomocí ***rastrovací elektronové mikroskopie s energiově disperzní analýzou*** (SEM/EDX), zároveň byla pozorována výstavba povrchových úprav. K tomuto účelu byl využit elektronový mikroskop Mira 3 LMU firmy Tescan s analytickým systémem Bruker Quantax 200. Snímky byly pořízeny v režimu zpětně odražených elektronů (BSE). Pro měření byly použity nábrusy připravené pro optickou mikroskopii. Před měřením byly vzorky opatřeny vrstvou uhlíku.

Vyhodnocení průzkumu:

Vzorek 7752 (VM1), Panna Marie – pokrývka hlavy

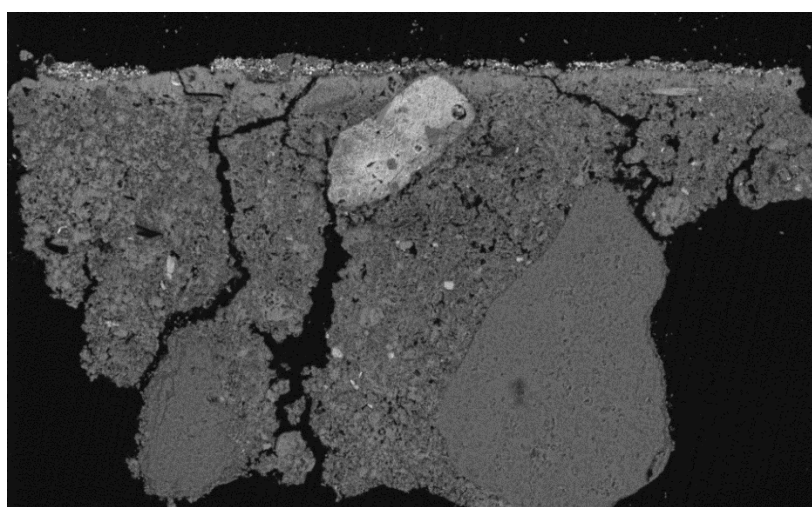
Obr. 1 Optická mikroskopie, bílé světlo.

Obr. 2 Optická mikroskopie, UV záření.

Obr. 3 Optická mikroskopie, modré světlo.

SEM HV: 25.0 kV	Det: BSE	
SEM MAG: 546 x	WD: 15.94 mm	200 μm

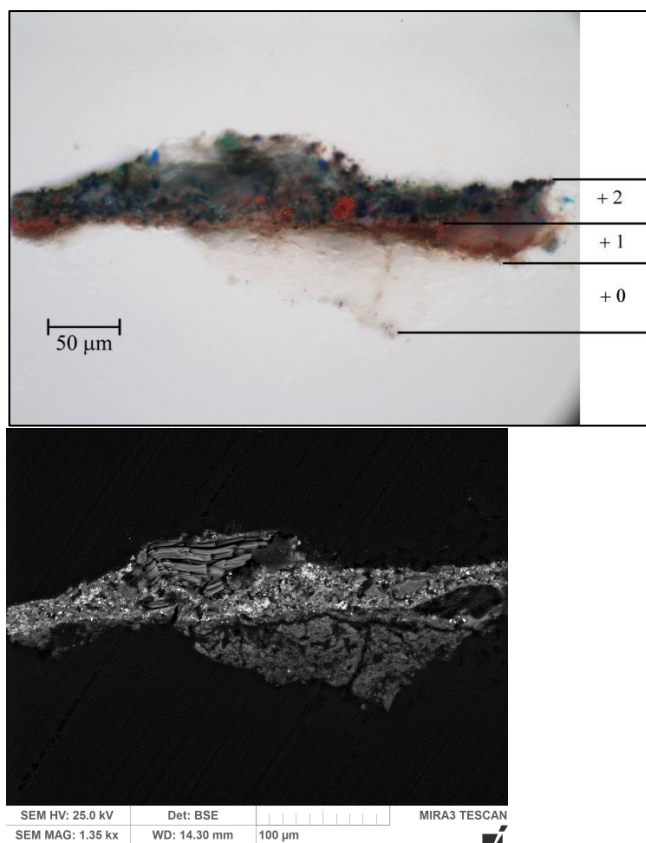
MIRA3 TESCAN

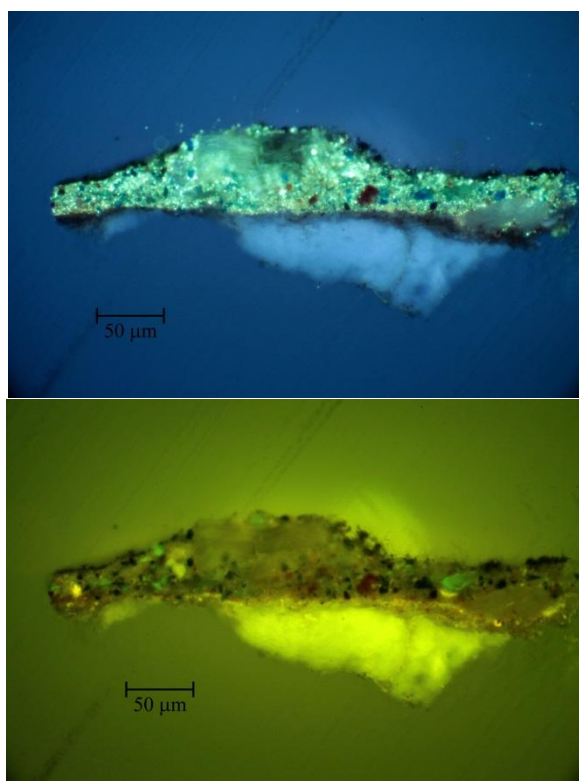
Tab. 2: Výsledky mikroskopického průzkumu - vzorek 7752 (VM1).

Číslo vrstvy	Popis vrstvy, optická a elektronová mikroskopie (SEM)	Elektronová mikroskopie s prvkovou analýzou (SEM/EDX)
2.	barevná vrstva, obsahuje zrna modrého, červeného a bílého pigmentu, černé částice, UV fluorescence typická pro zinkovou bělobu v levé části vzorku se ve spodní části vrstvy nachází zvýšené množství červeného pigmentu – patrně se jedná o přesah z jiné části malby, například inkarnátu	<u>Zn</u> , Ca, Si (Na, Al, Fe): zinková běloba, uhličitan vápenatý, ultramarín <u>Na</u> , <u>Al</u> , <u>Si</u> , S, červená hlínka, patrně okr a uhlikatá čerň, křemenná zrna, zem zelená, malé množství olovnaté běloby a/nebo suříku
1.	fragment hnědo-červené vrstvy, vrstva obsahuje uhlikatou čerň	<u>Ca</u> (Si, Al, Zn, Pb): uhličitan vápenatý, červená hlínka, olovnatá běloba, malá příměs zinkové běloby (<u>Zn</u>) je s velkou pravděpodobností kontaminací z následující vrstvy
0.	bílá vrstva s kamenivem - povrch omítky	<i>pojivo</i> <u>Ca</u> (Mg, Si): uhličitan vápenatý, pravděpodobně bílé vzdušné vápno, na povrchu vrstva vyloučeného uhličitanu vápenatého <i>plnivo</i> : křemenná zrna <u>Si</u> , silikáty <u>Si</u> , Al (K)

Nábrus obsahuje povrchovou část omítky (vrstva 0) s barevnými vrstvami 1 a 2. Na omítce se nalézají fragmenty hnědočervené vrstvy 1. Pohledově uplatněná vrstva malby obsahuje zinkovou bělobu, nevznikla tedy pravděpodobně dříve než ve druhé čtvrtině 19. stol (širší použití od 1834).

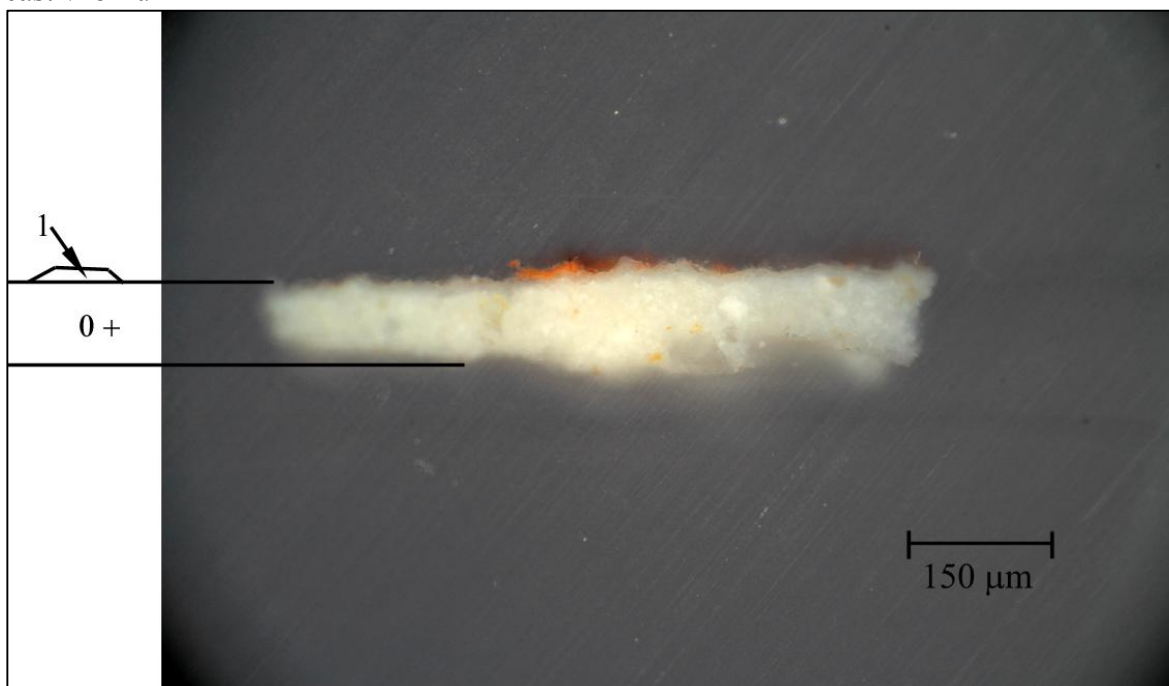

Obr. 5, 6 Optická (bílé světlo) a elektronová (SEM, BSE) mikroskopie, jiná část vzorku.

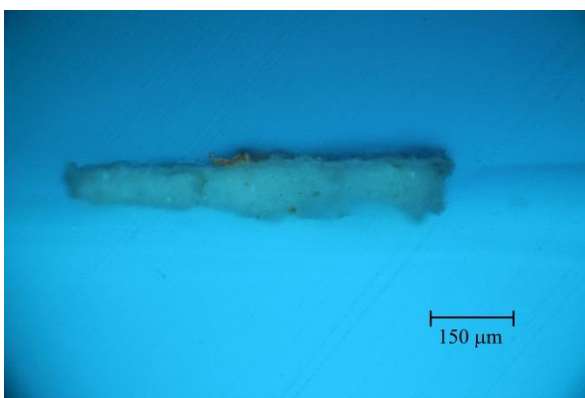

Obr. 6, 7 Optická mikroskopie – UV záření, modré světlo, detail jiné části vzorku.

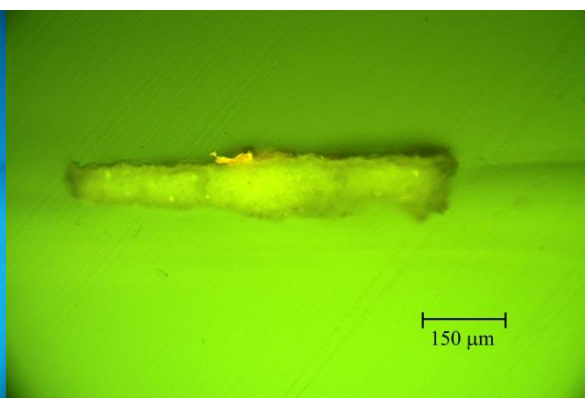
Vzorek 7753A (VM2) - světlá část pozadí (nebe), pravý horní roh výjevu, spodní část vzorku

Obr. 8 Optická mikroskopie, bílé světlo.

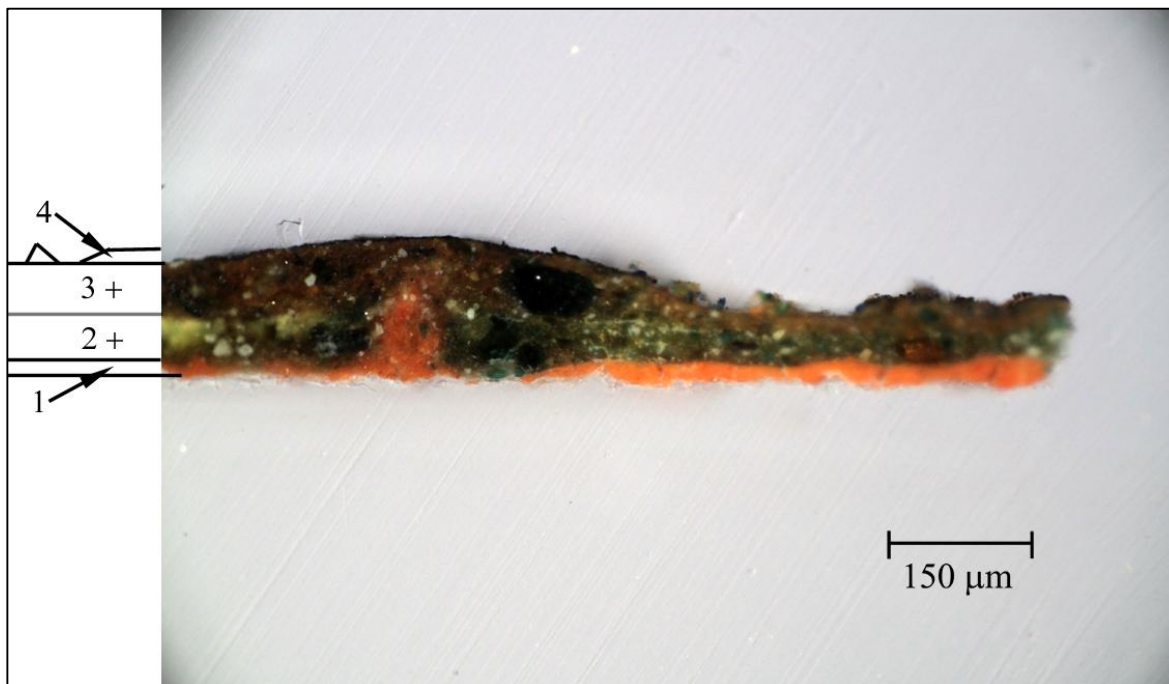

Obr. 9 Optická mikroskopie, UV záření.

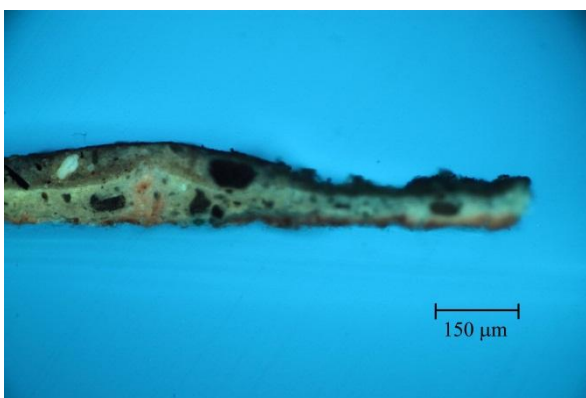

Obr. 10 Optická mikroskopie, modré světlo.

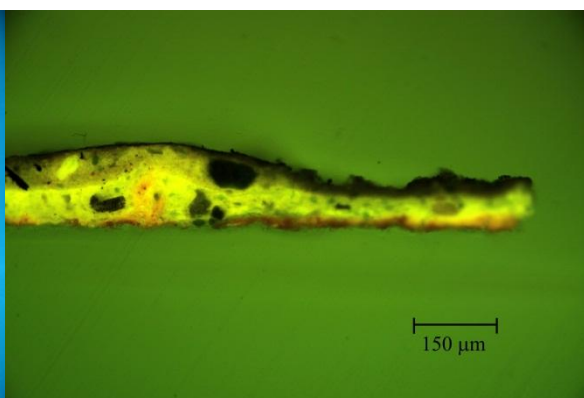
Vzorek 7753B (VM2) - světlá část pozadí (nebe), pravý horní roh výjevu, svrchní část vzorku

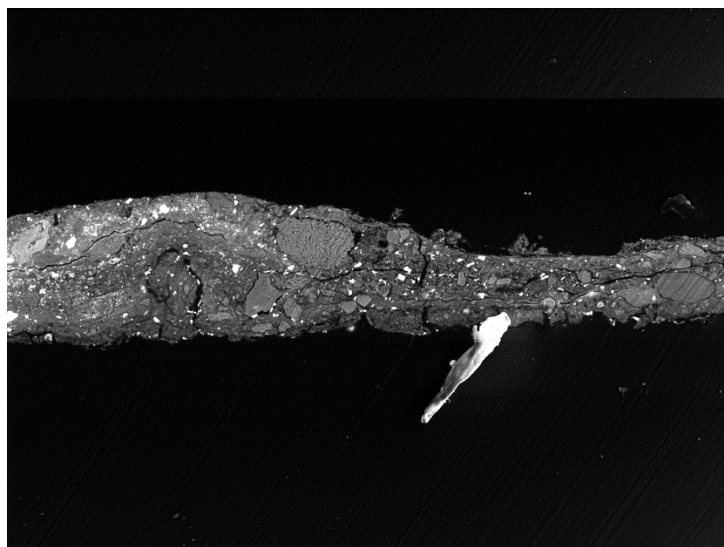
Obr. 11 Optická mikroskopie, bílé světlo.

Obr. 12 Optická mikroskopie, UV záření.

Obr. 13 Optická mikroskopie, modré světlo.

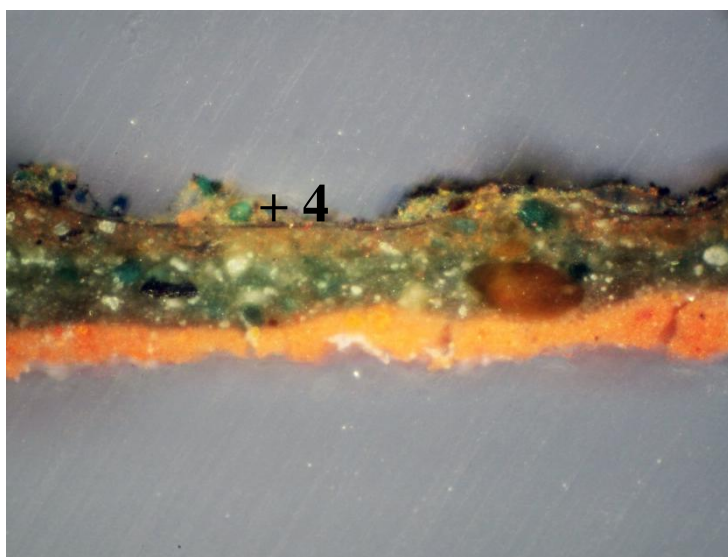

SEM HV: 25.0 kV	Det: BSE	MIRA3 TESCAN
SEM MAG: 695 x	WD: 14.47 mm	200 μm

Obr. 14 Elektronová mikroskopie, BSE.

Tab. 3: Výsledky mikroskopického průzkumu - vzorek 7753 (VM2).

Číslo vrstvy	Popis vrstvy, optická a elektronová mikroskopie (SEM)	Elektronová mikroskopie s prvkovou analýzou SEM/EDX
4.	fragmenty přemalby neurčité barevnosti, obsahuje zelená, modrá zrna, dále okrové a červené částice patrné rozhraní a nečistoty mezi vrstvou 4 a 3	<u>Si</u> , <u>Al</u> , <u>Ca</u> , Fe: zrna silikátů, modrá zrna ultramarínu <u>Si</u> , Na, Al (S, K), olovnatý pigment - patrně olovnatá běloba, křemenná zrna, zelená zrna země zelené <u>Si</u> , <u>Ca</u> , Si, Al, Fe (S) nebo <u>Ca</u> , Mg, Al, Si (S), okr, červená hlinka
3.	tmavá/hnědá heterogenní vrstva, na povrchu fragmenty černé vrstvy – pravděpodobně nečistoty, vrstva obsahuje zelená zrna různé velikosti, bílé a černé částice, dále jemné částice červeného a okrového pigmentu	<u>Si</u> , <u>Fe</u> , Ca (K, Mg, Na): zelená zrna země zelené <u>Si</u> , K, Fe, Mg, Al, olovnatá běloba, jiná silikátová zrna, okr, červená hlinka, uhlíkatá čerň
2.	zelená heterogenní vrstva, obsahuje zelená zrna různé velikosti, bílé a černé částice, v menší míře částice okrového pigmentu	<u>Si</u> , <u>Fe</u> (K, Mg, Na): zelená zrna země zelené <u>Si</u> , K, Fe, Mg, Al, jiná silikátová zrna, olovnatá běloba, uhlíkatá čerň, pravděpodobně okr
1.	červená	<u>Si</u> , <u>Al</u> , Ca, Fe (Pb, Mg, Na, Ti, S, K): červená hlinka, malé množství suříku a/nebo olovnaté běloby, uhličitán vápenatý
0.	bílá vrstva – povrchová vrstva omítky	neanalyzována

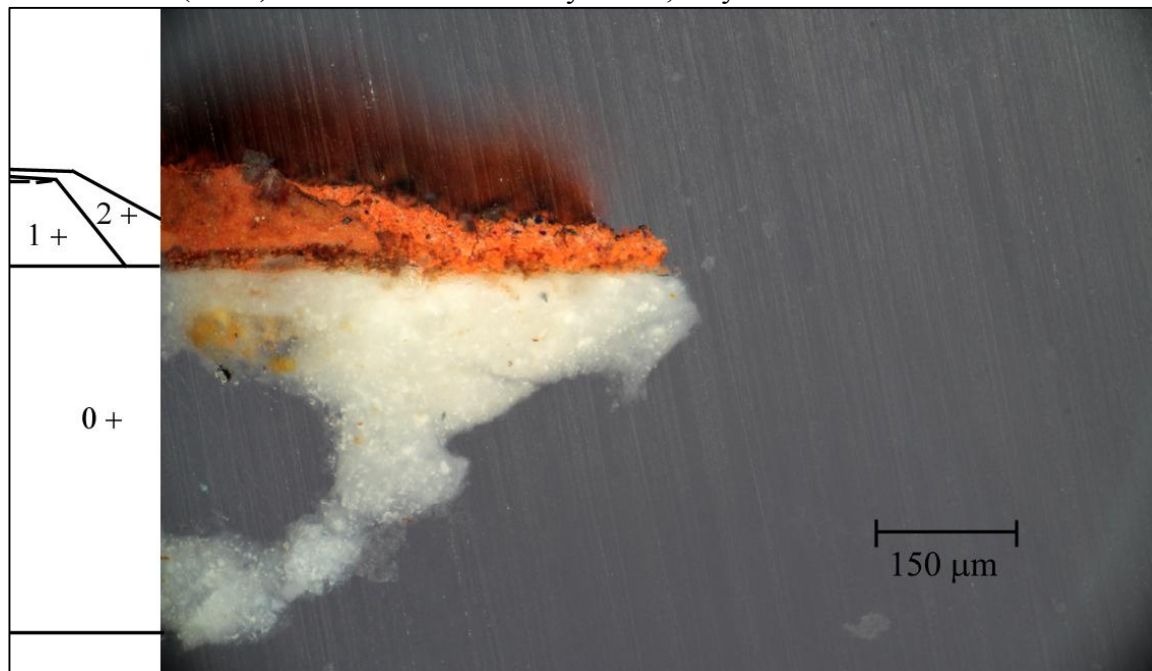
Obr. 15 Optická mikroskopie, bílé světlo – detail části vzorku s fragmenty přemalby.

V odebraném vzorku nebylo přítomno kompletní souvrství povrchových úprav se základním materiálem, proto byly připraveny dva nábrusy, na kterých jsou zaznamenány všechny povrchové úpravy i s povrchem omítky (7753A: svrchní část omítky s vrstvou 1, 7753B: barevné vrstvy 1-4).

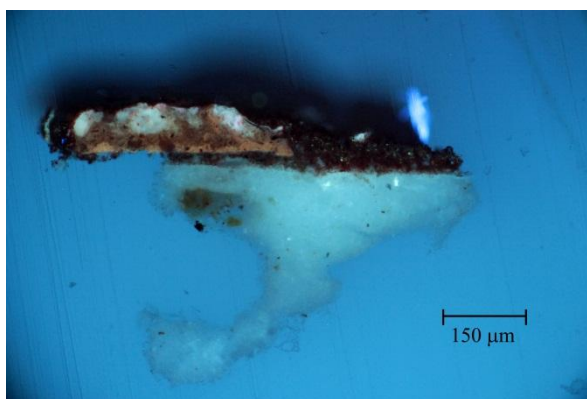
Z průzkumu vyplývá, že se na povrchu omítky (vrstva 0) nachází podkladní červená vrstva 1. Následují vrstvy malby 2, 3, jejichž vzhled i složení jsou obdobné,

vrstva 3 je obohacena o červenou hlinku a patrně také okr. Následují fragmenty přemalby, vrstvy 4. V barevných vrstvách nebyly zaznamenány pigmenty nebo plniva, na základě jejichž přítomnosti by bylo možné vrstvy zařadit do určitého období jejich vzniku.

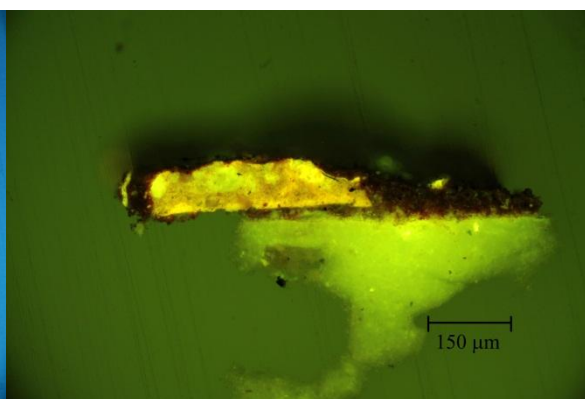
Vzorek 7754 (VM3) - červené roucho Panny Marie, levý dolní roh

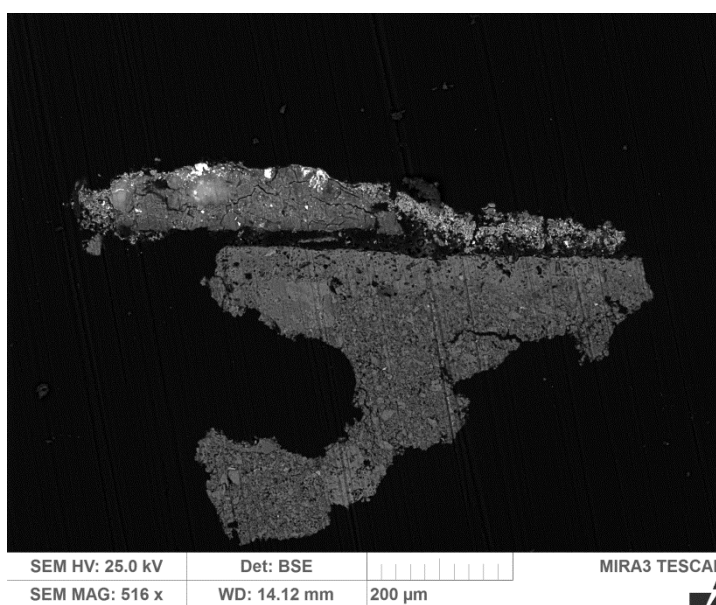
Obr. 16 Optická mikroskopie, bílé světlo.

Obr. 17 Optická mikroskopie, UV záření.

Obr. 18 Optická mikroskopie, modré světlo.

Obr. 19 Elektronová mikroskopie, BSE.

Tab. 4: Výsledky mikroskopického průzkumu - vzorek 7754 (VM3).

<i>Číslo vrstvy</i>	<i>Popis vrstvy, optická a elektronová mikroskopie (SEM)</i>	<i>Elektronová mikroskopie s prvkovou analýzou SEM/EDX</i>
2.	červená vrstva, obsahuje modrá a tmavá zrna, na povrchu černé fragmenty – pravděpodobně nečistoty, UV fluorescence charakteristická pro zinkovou bělobu	<u>Zn</u> , Ca, S, Fe (Si, Al): zinková běloba, zrna sádrovce, červená hlinka, olovnatá běloba, patrně suřík, zrna ultramarínu <u>Na</u> , <u>Si</u> , Al, S (K), tmavá silikátová zrna
1.	fragment červené vrstvy, výraznější UV fluorescence	<u>Si</u> , <u>Al</u> , Fe, Ca (Pb, Mg, Na, Ti, S, K): červená hlinka, uhličitán vápenatý, olovnatá běloba, příměs suříku, uhlikatá čern vrstva obsahuje inkluze s vysokým obsahem polymerní látky, pouze na povrchu vrstvy – těchto inkluzí, byla v některých místech identifikována zrna rumělký <u>Hg</u> , <u>S</u>
0.	bílá vrstva – povrchová vrstva omítky	<i>pojivo</i> <u>Ca</u> (Mg, Si): uhličitán vápenatý, blíže nespecifikováno, při povrchu část stejného složení vizuálně však odlišná, může se jednat o vrstvu vyloučeného uhličitánu vápenatého z vápenného pojiva <i>plnivo</i> : křemenná zrna <u>Si</u> , silikátová zrna <u>Si</u> , <u>Al</u> (K)

Na povrchové části omítky (vrstva 0) je přítomen fragment červené malby, vrstvy 1. Malba je pravděpodobně tvořena silnější červenou spodní vrstvou, na které se nalézá nesouvislá vrstva obsahující zrna rumělký. Svrchní část vrstvy má odlišnou fluorescenci v UV záření. Následuje vrstva 2 červené přemalby se zinkovou bělobou, která tedy pravděpodobně nevznikla dříve než ve druhé čtvrtině 19. stol (širší použití od 1834).

Závěr:

Mikroskopickému průzkumu povrchových úprav byly podrobeny vzorky nástěnné malby s povrchovou vrstvou omítky. Vzorky pocházejí z malby zrcadla centrálního výjevu, který se nalézá na klenbě zadního prostoru kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klokotech.

Vzorek 7752 (VM1) – Panna Maria, pokrývka hlavy:

Na nábrusu nebyly zachyceny předpokládané dvě fáze modré malby. Nalézají se zde nejprve fragmenty hnědo-červené vrstvy 1 na povrchové části omítky (vrstva 0). Může se jednat o fragmenty starší malby nebo její části, u níž lze předpokládat, že nebyla zhotovena technikou fresky. Následuje vrstva 2 předpokládané modré přemalby, která vzhledem k přítomnosti zinkové běloby pravděpodobně nemohla vzniknout dříve než ve druhé čtvrtině 19. stol (širší použití od 1834)¹⁹.

Vzorek 7753 (VM2) – světlá část pozadí (nebe), pravý horní roh výjevu, spodní část vzorku:

Na povrchové části omítky (vrstva 0) je přítomna nejprve červená, pravděpodobně podkladová vrstva pro zelenou malbu sestávající ze dvou vrstev 2, 3. Následují fragmenty přemalby (vrstva 4). V barevných vrstvách nebyly zaznamenány pigmenty nebo plniva, na základě jejichž přítomnosti by bylo možné vrstvy zařadit do určitého období jejich vzniku.

Vzorek 7754 (VM3) – červené roucho Panny Marie, levý dolní roh:

Na povrchu omítky (vrstva 0) je zachycen fragment červené vrstvy 1. Tato vrstva je pravděpodobně složena ze dvou částí. Spodní část je vizuálně i materiálově srovnatelná s vrstvou 1 vzorku 7754. Následuje souvislá vrstva 2 červené přemalby se zinkovou bělobou, která tedy nevznikla dříve než ve druhé čtvrtině 19. stol¹.

Obecně byly v barevných vrstvách identifikovány následující pigmenty, případně plniva:

¹⁹ Šimůnková E., Bayerová T. Pigmenty. STOP. Praha 2014. ISBN 978-80-86657-17-2.

Bílá (popř. transparentní bezbarvá): uhličitan vápenatý, olovnatá běloba, křemenná zrna, sádrovec

Žlutá: okr

Červená: červená hlina, suřík, rumělka

Modrá: ultramarín

Zelená: zem zelená

Černá: uhlíkatá čern

V Litomyšli 22. 1. 2015

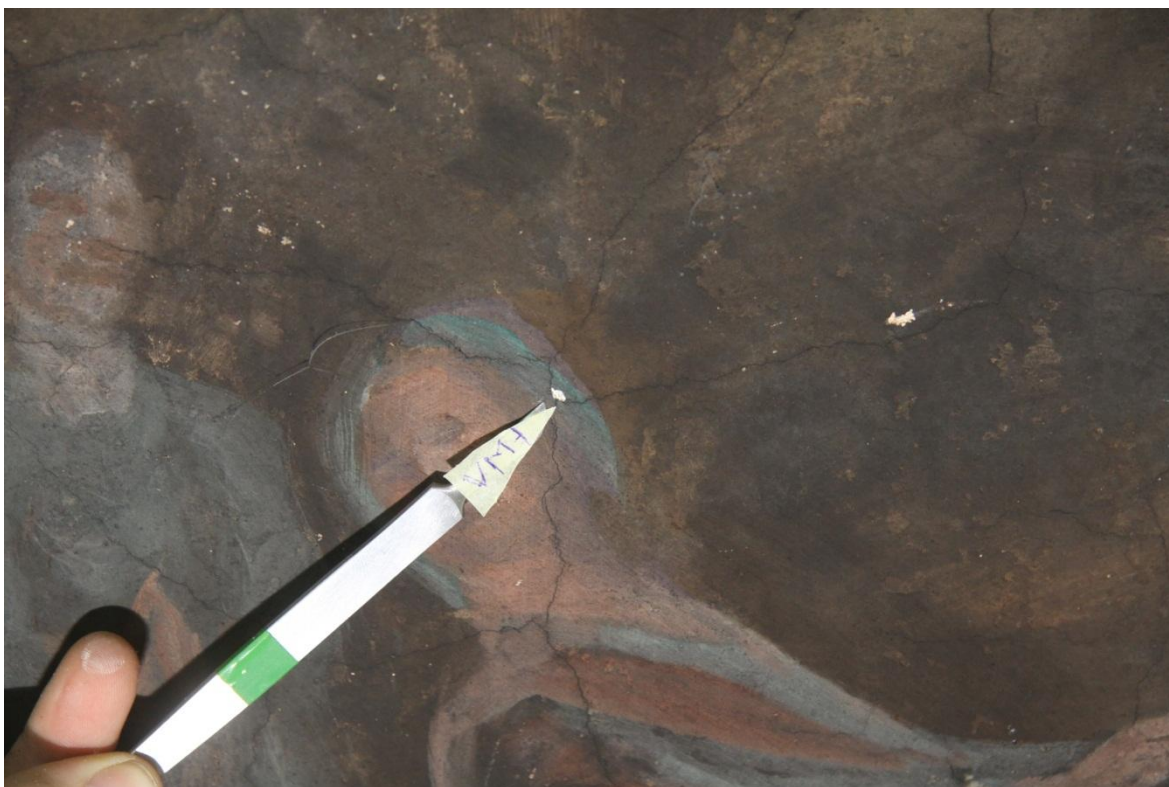
Ing. Petra Lesniaková, PhD.
Katedra chemické technologie Fakulty restaurování, Litomyšl
Univerzita Pardubice

Příloha – fotografická dokumentace míst odběrů vzorků

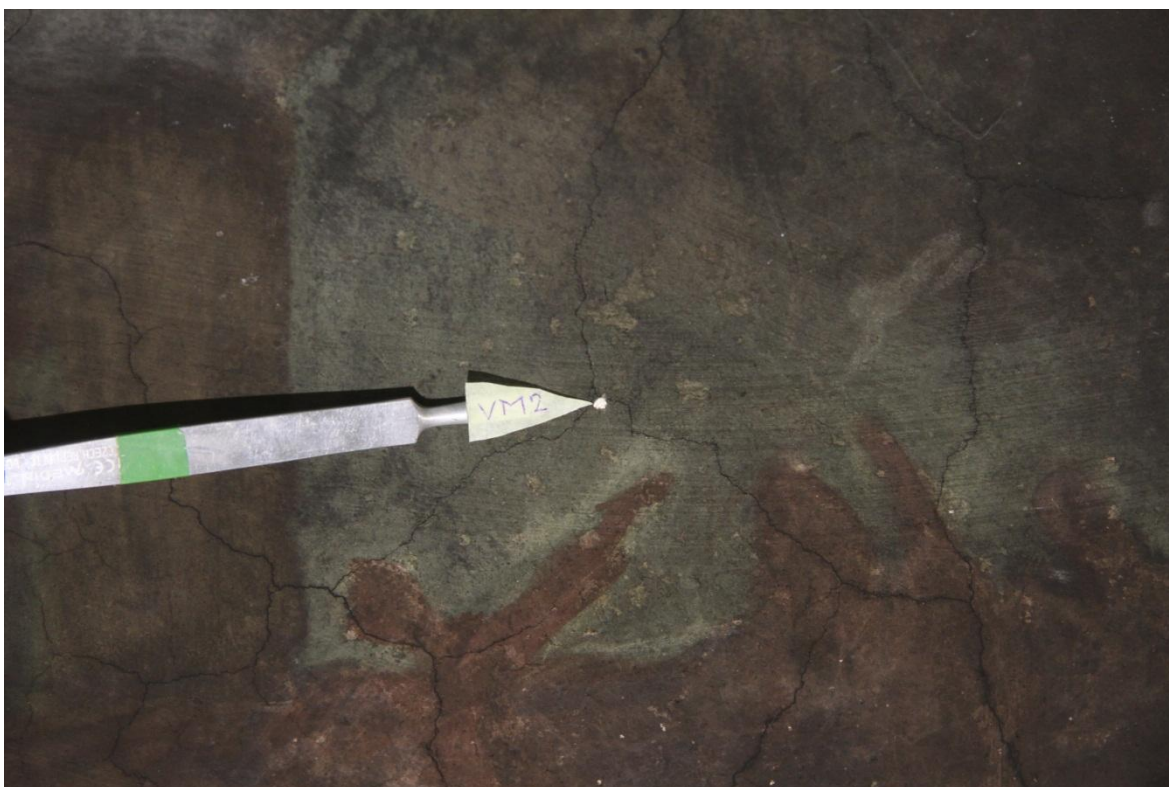
Autor fotografií: Petr Šimánek

Obr. 20 Odběr vzorku 7752 – VM1.

Obr. 21 Odběr vzorku 7752 – VM1, detail.

Obr. 22 Odběr vzorku 7753 – VM2.

Obr. 23 Odběr vzorku 7753 – VM2, detail.

Obr. 24 Odběr vzorku 7754 – VM3.

Obr. 25 Odběr vzorku 7754 – VM3, detail.